

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Факультет управління Кафедра
психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

**«МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ»**

Спеціальність: 053 Психологія

Освітня програма: Психологія

ВИКОНАЛА:

студент групи ПС22-1
Бариш Юлія Євгенівна

КЕРІВНИК:

доктор психологічних наук, професор
Саврасов Микола Володимирович

РЕЦЕНЗЕНТ:

Доктор психологічних
наук, професор, завідувачка кафедри мовної та
психолого-педагогічної підготовки Одеського
національного економічного університету
Асєєва Юлія Олександрівна

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ:

Завідувач кафедри психології
Склянська Ольга Вадимівна

м. Дніпро 2026

АНОТАЦІЯ

Бариш Ю. Є. Мотивація навчальної діяльності учнів початкової школи

У роботі досліджується проблема формування мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи в умовах сучасного освітнього середовища. Проаналізовано науково-теоретичні підходи до розуміння понять «мотив», «мотивація» та «навчальна мотивація», розкрито їхню структуру, види та значення у розвитку молодших школярів. Охарактеризовано вікові особливості формування мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку, психологічні чинники розвитку позитивного ставлення до навчання, а також у ході емпіричного дослідження визначено рівні сформованості навчальної мотивації, особливості прояву пізнавальної активності, внутрішніх і зовнішніх мотивів навчальної діяльності. На основі отриманих результатів обґрунтовано психолого-педагогічні умови та розроблено методичні рекомендації щодо підвищення навчальної мотивації молодших школярів відповідно до засад Нової української школи.

Ключові слова: мотивація, навчальна мотивація, молодші школярі, початкова школа, пізнавальна активність, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, Нова українська школа.

SUMMARY

Barysh Yu. Ye. Motivation of Learning Activity of Primary School Pupils

The paper examines the problem of forming motivation for learning activity among primary school pupils in the context of the modern educational environment. Theoretical approaches to the concepts of “motive”, “motivation”, and “learning motivation” are analyzed, and their structure, types, and significance for the development of younger schoolchildren are revealed. The age-specific features of the formation of the motivational sphere in primary school pupils, psychological factors influencing the development of a positive attitude toward learning, as well as the levels of learning motivation, cognitive activity, internal and external motives of learning activity identified in the empirical part of the study are characterized. Based on the obtained results, psychological and pedagogical conditions were substantiated and methodological recommendations for increasing learning motivation among younger schoolchildren in accordance with the principles of the New Ukrainian School were developed.

Keywords: motivation, learning motivation, younger schoolchildren, primary school, cognitive activity, internal motivation, external motivation, New Ukrainian School.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Мотивація учнів початкової школи як психолого-педагогічна проблема.....	8
1.2. Особливості формування мотивації у дітей молодшого шкільного віку.....	26
1.3. Психологічні чинники формування мотивації до навчання у молодших школярів.....	36
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІ.....	44
2.1. Стан сформованості мотивації до навчання у молодших школярів (за результатами констатувального експерименту)	44
2.2. Психолого-педагогічний інструментарій у формуванні мотивації до навчання у молодших школярів.....	52
2.3. Методичні рекомендації формування мотивації до навчання у молодших школярів	55
Висновки до розділу 2.....	59
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	74
Додаток А.....	74
Додаток Б.....	76
Додаток В.....	77
Додаток Г.....	78

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна система початкової освіти України зазнає суттєвих змін, пов'язаних із реформуванням освітнього середовища та оновленням підходів до навчання дітей молодшого шкільного віку. Ця проблема тісно пов'язана з реалізацією концепції Нової української школи (НУШ), що спрямована на виховання вмотивованої, компетентної та активної особистості. Значущість питання підкреслюється низкою державних документів: Законом України «Про освіту» (2017 р.), Державним стандартом початкової освіти (2018 р.) [8], Національною доктриною розвитку освіти (2002 р.), а також концепцією «Нова українська школа». У цих документах містяться рекомендації для вчителів щодо організації навчальної діяльності учнів 1–4 класів.

Сучасна концепція Нової української школи передбачає, що початкова освіта має бути спрямована не лише на оволодіння учнями знаннями, уміннями та практичними навичками, а й на всебічний розвиток особистості дитини. Особлива увага приділяється формуванню активного, самостійного та відповідального учня, здатного до пізнання, співпраці та усвідомленої взаємодії з навколишнім середовищем. У методичних матеріалах НУШ наголошується, що результатом навчання у початковій школі повинно стати формування в дітей стійкого інтересу до пізнавальної діяльності, уміння самостійно знаходити й аналізувати інформацію, критично мислити, відповідально ставитися до власних дій та усвідомлювати себе як частину суспільства.

У зв'язку з цим проблема розвитку навчальної мотивації молодших школярів набуває особливого значення. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи ставлення дитини до навчання, формуються перші пізнавальні інтереси та готовність до систематичної освітньої діяльності. Від того, наскільки сформованою є мотивація до навчання на цьому етапі, значною

мірою залежить подальше ставлення учня до освіти, рівень його успішності, уміння організовувати власну діяльність і прагнення до саморозвитку.

Сучасні зміни в українській системі освіти орієнтують педагогів на створення такого освітнього середовища, у якому дитина буде зацікавлена в навчанні та відчуватиме особистісну значущість пізнавальної діяльності. За таких умов мотивація розглядається як важливий чинник ефективного навчання, що впливає не лише на результати освітньої діяльності, а й на характер взаємодії учня зі школою, учителем і навчальним процесом загалом. Саме тому дослідження особливостей формування навчальної мотивації молодших школярів є актуальним у сучасних умовах реформування освіти.

Питання навчальної мотивації широко висвітлюється у працях українських і зарубіжних учених. Дослідники розглядають мотивацію як один із провідних чинників, що визначає активність учнів у навчанні, їхню зацікавленість освітнім процесом та ефективність засвоєння знань. Значну увагу вивченню цієї проблеми приділяли О. Скрипченко, Н. Бібік, О. Кочарян, В. Казьмін, М. Савчин, С. Занюк та інші науковці.

Недостатній рівень навчальної мотивації часто супроводжується зниженням інтересу до навчальної діяльності, особливо в учнів молодшого шкільного віку. Тому важливим завданням сучасної школи є створення сприятливих умов для розвитку пізнавальної активності дітей, підтримки позитивного ставлення до навчання та врахування їхніх вікових й індивідуальних особливостей. Формування стійкої навчальної мотивації потребує використання сучасних педагогічних підходів і методів, які відповідають потребам дітей та основним засадам НУШ.

Об'єкт дослідження — процес формування навчальної мотивації молодших школярів у початковій школі.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови та методичні підходи, які забезпечують розвиток і підтримку навчальної мотивації молодших школярів відповідно до ідей НУШ.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування навчальної мотивації учнів молодшого шкільного віку, а також розробити методичні рекомендації щодо її підвищення в освітньому процесі згідно з вимогами НУШ.

Відповідно до мети й предмета дослідження були сформульовані такі **завдання**:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до вивчення проблеми навчальної мотивації молодших школярів та охарактеризувати її як психолого-педагогічне явище.
2. Визначити особливості формування мотивації до навчання в дітей молодшого шкільного віку та дослідити психологічні чинники, які впливають на її розвиток.
3. Здійснити аналіз рівня сформованості навчальної мотивації молодших школярів за результатами констатувального експерименту.
4. Охарактеризувати психолого-педагогічні засоби та методи, що сприяють розвитку мотивації до навчання учнів початкової школи.
5. Розробити практичні рекомендації щодо формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів в умовах сучасного освітнього середовища НУШ.

Експериментальна база дослідження. Дослідницька робота проводилася на базі Комунального заклад «Магдалинівський ліцей Магдалинівської селищної ради». У дослідженні взяли участь 30 учнів: 12 учні 2-А класу та 18 учнів 2-Г класу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження.

До теоретичних методів належали аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування сутності поняття навчальної мотивації, її структури, функцій та вікових особливостей прояву у дітей молодшого шкільного віку. Індукція та дедукція застосовувалися для логічного обґрунтування етапів дослідження, формування теоретичних висновків і встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Методи порівняння та систематизації дали змогу виявити специфіку мотиваційних процесів у молодших школярів та узагальнити різні наукові підходи до їх трактування. Моделювання використовувалося з метою розроблення методичних рекомендацій щодо формування позитивної навчальної мотивації відповідно до засад Нова українська школа.

Емпіричну частину дослідження забезпечували педагогічне спостереження за особливостями навчальної діяльності учнів початкової школи, анкетування та тестування, спрямовані на виявлення ставлення дітей до навчання, рівня їх пізнавального інтересу та домінуючих мотивів. З метою визначення початкового рівня сформованості навчальної мотивації було проведено констатувальний педагогічний експеримент, що дозволив отримати об'єктивні дані щодо стану досліджуваної проблеми.

Для обробки результатів дослідження застосовано методи математико-статистичного аналізу, які забезпечили кількісну та якісну інтерпретацію отриманих даних і надали можливість оцінити ефективність запропонованих педагогічних умов та методичних підходів.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі особливостей формування навчальної мотивації у дітей молодшого шкільного віку в умовах сучасного реформування початкової освіти. У роботі уточнено

зміст і структуру навчальної мотивації молодших школярів з урахуванням вікових психологічних характеристик та освітніх орієнтирів НУШ.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні методичних рекомендацій щодо підвищення рівня навчальної мотивації учнів початкової школи. Запропоновані підходи можуть бути використані вчителями у процесі організації навчальної та позакласної діяльності, зокрема під час проведення інтерактивних занять, що сприяють розвитку пізнавального інтересу, формуванню позитивного ставлення до навчання та становленню стійкої внутрішньої мотивації молодших школярів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 67 сторінок, з них 58 сторінки – основний текст. Робота містить таблиці та рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

1.1. Мотивація учнів початкової школи як психолого-педагогічна проблема

Сучасні суспільні зміни та трансформації в освітній сфері зумовлюють підвищений інтерес науковців до проблеми мотивації, яка посідає важливе місце у психолого-педагогічних дослідженнях. Це пояснюється тим, що мотивація значною мірою визначає активність особистості, її спрямованість, здатність до досягнення поставлених цілей і результативність діяльності. У науковій літературі неодноразово наголошується, що навіть високі інтелектуальні можливості не забезпечують успішності без належного рівня мотиваційної готовності до діяльності [6, с. 41]. Особливо помітною роль мотивації є в освітньому процесі, адже саме вона впливає на зацікавленість учня навчанням, його пізнавальну активність та прагнення досягати позитивних результатів.

В умовах реформування української системи освіти та впровадження концепції НУШ особлива увага приділяється розвитку особистості, здатної до самостійного мислення, саморозвитку та відповідальної поведінки. У зв'язку з цим мотивація розглядається як один із визначальних чинників ефективного навчання та досягнення якісних освітніх результатів.

Роберт Стернберг зазначав, що мотиваційна складова часто є більш вагомим показником успішності навчання, ніж лише рівень інтелектуальних здібностей [4]. Такий підхід підкреслює важливість формування в учнів внутрішнього прагнення до навчальної діяльності. Для сучасного педагога актуальним залишається пошук способів, які допоможуть учням усвідомити значущість навчання, розвинути інтерес до здобуття знань і потребу в самовдосконаленні.

Молодший шкільний вік є важливим етапом у становленні навчальної діяльності дитини. Саме в цей період формуються перші уявлення про власні навчальні можливості, ставлення до школи та пізнавальної діяльності загалом. Важливу роль у розвитку позитивного ставлення до навчання відіграє вчитель, який здатний підтримати інтерес дитини до пізнання, створити емоційно сприятливу атмосферу та сприяти розвитку внутрішньої мотивації [5, с. 69].

У зв'язку з цим важливим є уточнення сутності понять «мотив», «мотивація» та «навчальна мотивація». У психолого-педагогічній літературі поняття мотиву трактується неоднозначно, що свідчить про складність і багатогранність цього явища. У психологічних джерелах мотив визначають як внутрішню причину поведінки людини, яка спонукає її до певних дій [8, с. 147]. У педагогічній науці мотив розглядається як внутрішнє спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб та досягненням особистісно значущих цілей. У різних наукових підходах мотив також пов'язують із потребами, інтересами, цілями, стимулами чи внутрішніми психічними станами, що підкреслює багатовимірний характер цього поняття.

Важливою є позиція Олександр Столяренко, який наголошував, що мотив формується на основі взаємодії трьох складових — потреби, цілі та стимулу [34, с. 129]. Учений підкреслював, що стимул виступає формою внутрішнього усвідомлення, яка відображає готовність особистості до певної діяльності. У структурі мотиву він виокремлював такі динамічні характеристики, як стійкість і модальність. Стійкість проявляється у здатності учня продовжувати навчальну діяльність навіть за несприятливих умов, зберігаючи продуктивність і спрямованість активності, тоді як модальність відображає емоційне забарвлення мотиву — позитивне або негативне [4, с. 130].

Так, мотивація учнів початкової школи постає як складна психолого-педагогічна проблема, що поєднує внутрішні психологічні механізми формування спонукань до навчання із зовнішніми педагогічними умовами їх розвитку. Розуміння сутності мотиву, його структури та динамічних

характеристик є необхідною передумовою ефективної організації освітнього процесу, спрямованого на формування стійкої та внутрішньо зумовленої навчальної мотивації молодших школярів.

У сучасній психолого-педагогічній науці поняття мотиву розглядається як складне та багатогранне явище, що має динамічний характер і формується під впливом різних внутрішніх чинників. Зокрема, О. В. Малихіна зазначає, що на виникнення мотиву можуть впливати потреби, цілі, наміри, психічні стани та інші психологічні утворення, однак жоден із цих компонентів окремо не може повністю ототожнюватися з мотивом [30, с. 32]. Дослідниця підкреслює, що мотив є цілісним інтегративним утворенням, у якому поєднуються потреби особистості, усвідомлені цілі, внутрішні спонукання та індивідуально-психологічні особливості людини. Співвідношення цих складників може змінюватися залежно від життєвих обставин, унаслідок чого виникають нові мотиви та змінюється спрямованість поведінки особистості. Такий підхід дає змогу розглядати мотив як гнучке й ситуативно зумовлене психологічне утворення.

Подібної точки зору дотримується С. Канюк, який визначає мотив як внутрішнє спонукання, що активізує поведінку людини за певних умов і в конкретній ситуації [19]. У цьому випадку основна увага приділяється практичному прояву мотиву та його зв'язку з реальною діяльністю особистості. М. Заброцький також розглядає мотив як внутрішній чинник активності людини. Науковець зазначає, що на формування мотивів впливають потреби, інтереси, емоції, установки, прагнення та ідеали, які спільно визначають загальну спрямованість особистості [13, с. 28]. Отже, мотив формується в результаті взаємодії різних психологічних компонентів.

У праці «Загальна психологія» Сергій Максименко трактує мотив як внутрішню силу, що спонукає людину до активної діяльності [28, с. 308]. Таке розуміння підкреслює роль мотиву як джерела активності та чинника, який підтримує цілеспрямованість поведінки людини. У межах цього підходу мотив

виступає не лише причиною окремої дії, а й основою тривалої діяльності особистості.

Досліджуючи взаємозв'язок мотивів і потреб, В. Зайчук, В. Клименко, С. Максименко та В. Соловієнко вказують на те, що саме потреби стають основою виникнення внутрішніх спонукань до діяльності [28, с. 89–90]. Науковці вважають, що мотиви виникають у процесі усвідомлення людиною власних потреб та проявляються у прагненні їх реалізувати. Таким чином, потреба є початковою складовою мотиваційного процесу, тоді як мотив виступає її конкретним проявом у поведінці та діяльності особистості.

У свою чергу, М. Савчин та Л. Василенко розглядають мотиви як рушійні сили розвитку дитини, визначаючи їх як суперечність між новими потребами, цілями, прагненнями особистості та наявним рівнем оволодіння засобами для їх реалізації [42, с. 62]. Такий підхід підкреслює динамічний і розвивальний характер мотивів, адже саме невідповідність між бажаним і наявним спонукає дитину до активності, самовдосконалення та засвоєння нових способів діяльності. Аналіз наукових джерел засвідчує багатогранність і неоднозначність трактування поняття «мотив». Більшість дослідників пов'язують його з потребами, потягами, інтересами, установками або ціннісними орієнтаціями особистості. У літературі мотив інтерпретується як внутрішнє переживання чи уявлення, як значущий об'єкт зовнішнього світу, як психічний процес або стан, як установка чи навіть як умова існування особистості [21].

Узагальнюючи різні підходи, можна дійти висновку, що мотив є внутрішнім спонукальним чинником, який активізує людину до діяльності, спілкування або певної поведінки та пов'язаний із задоволенням потреби [37]. Він інтегрує в собі ідеали, інтереси, установки, прагнення й цінності особистості, проте в його основі завжди лежать потреби — від базових біологічних до складних соціальних і духовних. Саме така інтегративна природа мотиву зумовлює його ключову роль у структурі мотиваційної сфери

та пояснює складність його дослідження в межах психолого-педагогічної науки.

Проблема класифікації мотивів залишається однією з найбільш дискусійних у сучасній психології та педагогіці, оскільки мотиваційна сфера особистості характеризується складністю, багаторівневістю та динамічністю. У науковій літературі підкреслюється, що універсальної, загальноприйнятої класифікації мотивів не існує, адже їх розмежування залежить від тих критеріїв, які покладаються в основу систематизації. Недарма зазначається, що кількість класифікацій мотивів відповідає кількості підстав для їх поділу [38, с. 26]. Це свідчить про багатовимірність самого феномена мотиву та необхідність його розгляду з різних методологічних позицій.

У психолого-педагогічній науці існують різні підходи до класифікації мотивів, що пояснюється складною структурою мотиваційної сфери особистості. Одним із поширених критеріїв є характер участі людини в діяльності, відповідно до якого виокремлюють пізнавальні, знаннєві та реально діючі мотиви. Вони відображають рівень активності та ступінь залучення особистості до певної діяльності. Залежно від часової спрямованості розрізняють близькі та віддалені мотиви, пов'язані з орієнтацією людини на швидкий або перспективний результат. За соціальним змістом мотиви поділяють на особистісні та соціальні, що характеризують співвідношення індивідуальних потреб людини із суспільними вимогами та очікуваннями.

Також у науковій літературі мотиви класифікують залежно від джерела їх виникнення — на внутрішні, пов'язані безпосередньо зі змістом діяльності, та зовнішні, які формуються під впливом оточення або зовнішніх стимулів. Крім того, мотиви розрізняють за видами діяльності, виокремлюючи ігрові, навчальні, професійні та комунікативні, а також за характером взаємодії — емоційні та ділові [7]. Різноманітність класифікацій свідчить про

багатокомпонентність мотиваційної сфери та необхідність її комплексного вивчення.

Поняття «мотивація» у психологічній та педагогічній літературі трактується ширше, ніж поняття «мотив». Якщо мотив зазвичай розглядають як внутрішнє спонукання до конкретної дії, то мотивація охоплює всю систему внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають активність людини. У «Філософському енциклопедичному словнику» за редакцією В. Шинкарука мотивація пов'язується з такими категоріями, як потреби, прагнення, потяги та спонукання, що підкреслює її складний і багатогранний характер [21, с. 432].

У психологічних дослідженнях мотивацію визначають по-різному. Її розглядають як систему факторів, які підтримують і спрямовують поведінку людини, як процес психічної регуляції діяльності або як механізм реалізації мотивів. Деякі науковці трактують мотивацію як сукупність процесів, що забезпечують виникнення, підтримку та спрямування активності особистості, або як систему мотивів та процес їх формування [2, с. 135]. Така різноманітність наукових підходів свідчить про складність феномена мотивації та багатство його змісту.

М. Савчин і Л. Василенко визначають мотивацію як внутрішні суперечності та потреби людини, які спонукають її до активної діяльності та прагнення подолати наявні труднощі [42, с. 64]. У цьому підході мотивація розглядається як чинник особистісного розвитку та активності людини.

На думку М. Заброцького, мотивація являє собою систему психологічних причин, які пояснюють поведінку особистості, її активність і спрямованість [13, с. 28]. Дослідник розмежовує диспозиційну мотивацію, пов'язану зі стійкими особистісними особливостями, та ситуативну, яка залежить від конкретних умов діяльності. Подібної позиції дотримується і С. Гончаренко, який трактує мотивацію як сукупність стимулів і мотивів, що спонукають

людину до певної діяльності [6, с. 217]. Л. Овсянецька розглядає мотивацію як внутрішню рушійну силу поведінки, яка не лише активізує діяльність, а й визначає її смислове наповнення [35, с. 23]. Ю. Приходько та В. Юрченко характеризують мотивацію як систему психологічних причин, що зумовлюють активність особистості та визначають напрям її поведінки [16, с. 87].

Особливу увагу проблемі мотивації в освітньому процесі приділяє С. Занюк, який розглядає її як комплекс засобів і методів, що спонукають учнів до активної пізнавальної діяльності [15, с. 238]. Учений наголошує, що мотиви як відносно стійкі утворення особистості взаємодіють із ситуативними чинниками — впливом значущих осіб, особливостями навчальної діяльності, умовами конкретної ситуації. Інтенсивність актуальної мотивації, на його думку, визначається співвідношенням сили внутрішнього мотиву та зовнішніх обставин, які організовують і спрямовують поведінку людини [15, с. 85].

Таким чином, аналіз наукових підходів до класифікації мотивів і визначення поняття мотивації засвідчує їхню багатовимірність та складність. Мотивація постає як цілісна система внутрішніх і зовнішніх чинників, що забезпечує виникнення, підтримання та спрямування активності особистості, а мотив виступає її структурною одиницею — конкретним внутрішнім спонуканням до діяльності. Розуміння цих теоретичних положень є необхідною основою для дослідження особливостей формування навчальної мотивації в молодших школярів.

У сучасній психології актуальна мотивація розглядається як результат взаємодії відносно стійких внутрішніх спонукань особистості та конкретних ситуативних чинників, що впливають на перебіг діяльності. Іншими словами, інтенсивність і спрямованість поведінки в певний момент часу зумовлюються не лише наявністю сформованих мотивів, а й особливостями ситуації, у якій перебуває суб'єкт. Саме поєднання внутрішніх мотивів із зовнішніми умовами

та впливами формує актуальну мотивацію, яка визначає реальну активність людини в конкретних обставинах.

М. Варій визначає мотивацію як сукупність спонукальних чинників, що зумовлюють активність особистості, зокрема мотивів, потреб, стимулів і ситуативних впливів [3, с. 175]. Таке визначення підкреслює багатокomпонентність мотиваційного процесу та його залежність як від внутрішніх, так і від зовнішніх умов діяльності. Подібну позицію обстоює Н. Руда, яка розглядає мотивацію як інтеграцію фізичних, інтелектуальних, поведінкових і психічних процесів, що забезпечують готовність людини діяти в певних умовах [49, с. 171]. У цьому підході мотивація постає не лише як сукупність окремих спонукань, а як цілісний психічний стан, що мобілізує ресурси особистості та спрямовує її активність.

Узагальнюючи різні наукові підходи, мотивацію доцільно визначати як систему внутрішніх і зовнішніх чинників, що зумовлюють активність людини, визначають її спрямованість, наполегливість і здатність досягати поставлених цілей. Вона є інтегративним процесом, який охоплює потреби, мотиви, стимули, соціальні установки та ситуативні впливи, слугуючи підґрунтям поведінки та готовності до діяльності. Особливе місце у сучасних психологічних дослідженнях посідає проблема співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації. Зовнішня мотивація трактується як детермінація поведінки чинниками, що перебувають поза межами внутрішнього «Я» особистості. Вона ґрунтується на системі винагород, заохочень, покарань та інших зовнішніх впливів, які стимулюють бажану або стримують небажану поведінку [39, с. 114]. У навчальній діяльності до зовнішніх мотивів можуть належати прагнення отримати схвалення вчителя чи батьків, уникнути покарання або критики, досягти високих оцінок, не поступатися одноліткам, здобути авторитет серед дорослих або усвідомлення значущості освіти для майбутньої професійної реалізації.

Внутрішня мотивація, на відміну від зовнішньої, характеризується тим, що джерела активності виникають у самій особистості та пов'язані з її інтересами, потребами й цінностями [21, с. 74]. У навчальній сфері вона проявляється у прагненні розвивати власні здібності, отримувати задоволення від самого процесу пізнання, переживати радість відкриття нового та вдосконалювати набуті знання й уміння. Саме внутрішня мотивація забезпечує стійкість і довготривалість навчальної активності.

Поняття мотиваційної сфери особистості є ширшим за поняття мотиву чи мотивації, оскільки охоплює всю систему мотиваційних утворень людини, включно з афективними та вольовими компонентами, а також переживаннями, пов'язаними із задоволенням або незадоволенням потреб. Межа між поняттями «мотивація» та «мотиваційна сфера» є умовною, адже в широкому розумінні мотиваційну сферу розглядають як центральне ядро особистості, навколо якого формуються її спрямованість, ціннісні орієнтації, соціальні установки, рівень домагань, емоційні та вольові якості [16, с. 7]. Саме розвиток мотиваційної сфери є визначальним чинником становлення особистості, що надає цій проблемі особливої ваги в педагогічній теорії та практиці. Організація освітнього процесу, зорієнтованого на активну й свідому участь учнів, передбачає глибоке розуміння тих мотивів, які спонукають їх до навчальної діяльності. Навчальна мотивація виконує провідну роль у розвитку та формуванні особистості, визначаючи не лише рівень успішності, а й ставлення до навчання загалом [36, с. 253].

О. Киричук визначає навчальну мотивацію як комплекс природних, соціальних та індивідуальних чинників, що спонукають учня відвідувати школу, виконувати вимоги вчителів, долати труднощі, розвивати власні здібності та працювати над самовдосконаленням [20, с. 67]. С. Парфілова трактує її як узагальнену назву процесів, методів і засобів стимулювання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності та активного засвоєння навчального матеріалу [38, с. 59]. На думку О. В. Малихіна, мотивація навчання

складається з численних динамічних спонукань — потреб, змісту навчання, мотивів, цілей, інтересів та емоцій, які перебувають у постійній взаємодії [29, с. 81]. Формування мотивації вона розглядає як складний процес розвитку мотиваційної сфери, що передбачає не лише посилення позитивного ставлення до навчання, а й виникнення нових, більш зрілих і навіть суперечливих зв'язків між її компонентами.

М. Фіцула визначає навчальну мотивацію як ступінь готовності учнів до освітнього процесу, їхнє усвідомлення цілей навчання, бажання вчитися та рівень особистісного розвитку [45, с. 45]. Учений підкреслює, що мотив навчання є внутрішнім чинником, який визначає ставлення учня до освітньої діяльності та впливає на якість засвоєння знань. Він виокремлює пізнавальні мотиви, пов'язані з інтересом до процесу пізнання, та соціальні мотиви, що стосуються взаємин у шкільному середовищі й формування соціально значущих установок [25, с. 89]. О. Я. Савченко наголошує, що навчальна мотивація, яка охоплює цілі, інтереси та потреби, є визначальним чинником організації та спрямування пізнавальної діяльності, надаючи їй особистісного сенсу й спонукальної сили [5]. Для ефективної реалізації освітнього процесу необхідно враховувати вікові особливості учнів, чітко усвідомлювати завдання формування мотивації та розрізняти її різновиди, зокрема внутрішню та зовнішню. Саме гармонійне поєднання стійких внутрішніх мотивів із позитивними ситуативними чинниками забезпечує формування високого рівня актуальної навчальної мотивації молодших школярів (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняння зовнішньої та внутрішньої навчальної мотивації

Зовнішня мотивація навчання	Внутрішня мотивація навчання	Педагогічні наслідки та рекомендації
Учень виконує завдання заради винагороди, оцінок або схвалення дорослих.	Учень бере участь у діяльності через інтерес до процесу, задоволення від відкриття нового.	Стимулювати внутрішню зацікавленість через творчі завдання та інтерактивні форми навчання; використовувати зовнішні винагороди як

		тимчасовий елемент підтримки мотивації.
Діяльність залежить від обіцянок батьків чи очікувань учителя.	Відчуття емоційного задоволення від процесу пізнання.	Формувати саморегуляцію та самооцінку, навчати планувати та контролювати власну діяльність.
Орієнтація на зовнішні норми та правила; при складних завданнях виникає невпевненість.	Позитивні внутрішні емоції при подоланні труднощів, розвиток наполегливості.	Створювати ситуації успішного виконання завдань, що сприяють формуванню впевненості та стійкого інтересу.
Інтерес має ситуативний, короточасний характер; швидко згасає без стимулів.	Стійке внутрішнє зацікавлення, підтримуване новизною та проблемністю завдань.	Використовувати проблемні та пізнавальні завдання, які спонукають до самостійного пошуку рішень.
Переважає прагнення уникнути негативних наслідків (низьких оцінок, критики).	Усвідомлення значущості навчання та прагнення особистісного розвитку.	Виховувати усвідомлену відповідальність за навчальні результати, формувати цілісне уявлення про значення знань.
Потреба в постійному контролі та стимулюванні з боку дорослих.	Формування автономності, здатності до самооцінки та самоконтролю.	Застосовувати методи самостійної роботи та проєктної діяльності, які сприяють розвитку автономності.
Орієнтація на короткострокові результати; навчання сприймається як обов'язок.	Становлення професійних намірів і довгострокових цілей; навчання набуває особистісного сенсу.	Пояснювати учням практичну значущість знань, стимулювати постановку особистих навчальних цілей, формувати внутрішню мотивацію.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях відсутній єдиний підхід до визначення змісту навчальної мотивації та систематизації її різновидів, що обумовлено багатогранністю мотиваційних процесів та індивідуальними особливостями учнів молодшого шкільного віку. Аналізуючи мотиви навчальної діяльності молодших школярів, можна виділити ключові їхні різновиди, які формують загальну структуру навчальної мотивації та визначають специфіку поведінки дітей у навчальному середовищі.

Таблиця 1.2

Основні різновиди мотивів навчальної діяльності молодших школярів та їхній вплив на навчальний процес

Різнovid мотиву	Сутність та зміст мотиву	Вплив на навчальну діяльність
-----------------	--------------------------	-------------------------------

Навчальні мотиви	Пов'язані з процесом засвоєння знань, прагненням отримувати нові уміння, розвивати пізнавальні здібності та самостійно здобувати знання	Сприяють самонавчанню, активності та ініціативності; визначають готовність дитини вдосконалюватися та засвоювати новий матеріал
Соціальні мотиви	Орієнтація на взаємодію з оточенням і суспільством, усвідомлення значущості освіти для себе та інших, прагнення бути відповідальним	Сприяють формуванню ціннісного ставлення до навчання, розвитку відповідальності та соціальних навичок
Позиційні мотиви	Прагнення самоствердитися, зайняти значуще місце в колективі, отримати визнання однолітків	Мотивують до дій, спрямованих на соціальне визнання; можуть підвищувати залученість у групові активності, але не завжди впливають на успішність навчання
Мотиви, зорієнтовані на оцінку	Прагнення здобувати високі бали, отримувати схвалення дорослих	Стимулюють до досягнення конкретних результатів та дисциплінованості; можуть не формувати внутрішньої зацікавленості у навчанні
Ігрові мотиви	Орієнтація на гру та спілкування з однолітками, менше пов'язані з навчальною діяльністю	Виявляються у бажанні відвідувати школу заради спілкування та гри; можуть позитивно впливати на адаптацію, але негативно — на засвоєння навчального матеріалу при надмірному домінуванні
Зовнішні мотиви	Виконання завдань за обов'язком або вимогою дорослих, орієнтація на зовнішні стимули (нагороди, покарання)	Формують дисципліну та послух, проте їхній вплив на ефективність навчання менш значущий; можуть забезпечувати короткострокову мотивацію
Комбіновані мотиви	Поєднання навчальних, соціальних, оцінних, ігрових та зовнішніх спонукань	Визначають індивідуальну мотиваційну структуру учня; баланс різних мотивів впливає на активність, самостійність та успішність навчальної діяльності

До основних мотивів належать навчальні мотиви, безпосередньо пов'язані з процесом засвоєння знань. Вони проявляються у прагненні набувати нових умінь, розвивати пізнавальні здібності та самостійно здобувати знання. Такі мотиви свідчать про формування у дітей установки на самонавчання та вдосконалення власних навичок, що відображається у свідомому прагненні до освоєння нового навчального матеріалу. Соціальні мотиви охоплюють аспекти взаємодії учня з оточенням та суспільством загалом. Вони проявляються у прагненні добре вчитися заради користі інших,

усвідомленні важливості освіти для майбутнього або формуванні відповідального ставлення до власного навчання. Соціальні мотиви сприяють розвитку у дітей ціннісного ставлення до навчальної діяльності та формують розуміння соціальної ролі освіти (Табл. 1.2).

Позиційні мотиви відображають прагнення учня самоствердитися, зайняти значуще місце в колективі та отримати соціальне визнання серед однолітків. Цей тип мотивації часто проявляється у виборі дій, що дозволяють дитині виділитися серед інших учнів та відчувати власну значущість. Мотиви, зорієнтовані на оцінку, пов'язані з прагненням отримувати високі бали та схвалення дорослих. Вони стимулюють учня до досягнення конкретних результатів, проте можуть не завжди сприяти формуванню внутрішньої зацікавленості до навчання.

Ігрові мотиви характеризуються орієнтацією на спілкування та гру з однолітками і свідчать про початковий рівень формування навчальної позиції школяра. Зовнішні мотиви проявляються у виконанні навчальних завдань з огляду на обов'язок чи вимоги дорослих. Хоча ігрові та зовнішні мотиви не пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, вони істотно впливають на поведінку молодших школярів у шкільному середовищі та модулюють рівень їхньої активності (Табл. 1.2).

Кожен із перелічених мотивів присутній у мотиваційній системі учня в різному ступені та визначає характер його навчальної діяльності. Ступінь вираженості та комбінація мотивів індивідуальна для кожної дитини. Дослідження показують, що розвиток навчальних і соціальних мотивів у поєднанні з мотивами, пов'язаними з оцінюванням, зазвичай сприяє високій ефективності навчальної діяльності. Натомість домінування ігрових мотивів у ситуаціях, де вони не є доречними, може негативно впливати на засвоєння навчального матеріалу. Позиційні та зовнішні мотиви мають менший прямий вплив на результати навчання, проте вони відіграють роль у формуванні

поведінкових стратегій та адаптації дитини до шкільного середовища [17, с. 5].

Науковці підкреслюють, що саме у молодшому шкільному віці навчальні мотиви розвиваються найактивніше. Вони можуть проявлятися у формі пізнавального інтересу, який згодом здатен стати самостійним мотивом, що визначає активність і поведінку дитини [15]. Навчальні мотиви можна розглядати через кілька змістових параметрів. Зокрема, важливо оцінювати усвідомлення особистої значущості навчання, що забезпечує його роль як спонукального чинника. Визначальним є також реальний вплив мотиву на поведінку та навчальну активність: якщо мотив цінний для дитини, він проявляється у ініціативі, активності та повноцінності виконання навчальних завдань, тоді як «усвідомлений, але не дієвий» мотив зазвичай формується під впливом дорослих.

Ступінь самостійності виникнення мотиву також має значення: внутрішній мотив активізується у процесі самостійної діяльності, тоді як зовнішній формується під впливом вимог дорослих. Місце мотиву в загальній структурі мотивації може бути основним або другорядним, і особливе значення має формування зрілих навчальних і соціальних мотивів, таких як прагнення до самовиховання, самоосвіти та відповідальності за навчальні результати. Ступінь усвідомлення мотивів також варіює: деякі діти не здатні чітко розпізнати власні мотиви, інші демонструють їх приховано, проте навіть неусвідомлені спонукання впливають на поведінку. Сфера дії мотиву може охоплювати різні види діяльності, навчальні предмети або форми виконання завдань [27, с. 136–139].

У динамічному аспекті мотиви навчання характеризуються стійкістю, тобто здатністю регулярно проявлятися у різних навчальних ситуаціях; емоційною модальністю, що визначає позитивне чи негативне емоційне забарвлення мотиву; та силою прояву, яка визначає, наскільки активно, швидко й тривало мотив спонукає дитину до діяльності [27, с. 138].

Врахування цих параметрів є ключовим для побудови ефективної системи навчальної мотивації та розробки педагогічних стратегій, спрямованих на розвиток активності та самостійності молодших школярів.

Таблиця 1.3

Класифікація мотивів навчальної діяльності молодших школярів

Автор	Категорії мотивів	Прояв в навчальній діяльності
С. Л. Парфілова	Соціальні мотиви	Усвідомлення важливості освіти для майбутнього життя; прагнення досягти соціальної адаптації та поваги дорослих.
	Пізнавальні мотиви	Інтерес до предмета чи процесу навчання, бажання отримувати нові знання та розвивати пізнавальні здібності.
	Мотиви, що є реакцією на зовнішні чинники	Пов'язані з організацією навчання, контролем, оцінюванням; виконання завдань за вимогою вчителя чи батьків.
	Внутрішні стимули	Прагнення досягти освітнього престижу, самоствердження та реалізації власного потенціалу в навчальному середовищі.
Л. Овсянецька	Пізнавальні мотиви	Отримання нових знань, формування практичних умінь і навичок.
	Широкі пізнавальні мотиви	Інтерес до закономірностей, явищ і фактів навколишнього світу; стимулює допитливість і аналітичне мислення.
	Навчально-пізнавальні мотиви	Опанування методів і прийомів здобуття знань, розвиток навчальних стратегій.
	Мотиви самоосвіти	Самостійне розширення знань поза шкільною програмою; прагнення до саморозвитку.
	Соціальні мотиви	Взаємодія з іншими дітьми, розвиток комунікаційних навичок, формування соціальної поведінки.
	Широкі соціальні мотиви	Відповідальність за навчання, усвідомлення важливості освіти для особистісного розвитку.
	Вузькі соціальні мотиви	Прагнення отримати схвалення, підвищити свій статус у колективі.
	Мотиви співпраці	Орієнтація на колективну діяльність, участь у групових завданнях і проектах.
К. Патяєва	Мотивація заданого навчання	Виконання обов'язкових завдань; характерна для учнів, які ще не здатні самостійно ставити навчальні цілі.
	Мотивація стихійного навчання	Діяльність за бажанням, що базується на зацікавленості, але є нестійкою та залежною від конкретної ситуації.
	Мотивація самообумовленого навчання	Здатність учня самостійно визначати навчальні цілі, обирати методи роботи та досягати результатів.

Типи мотивації (за результатами навчання)	Негативна мотивація	Мотиви страху: побоювання низьких оцінок або покарання; мотиви соціального примусу — навчання під тиском дорослих. Не сприяє успішності, може викликати психологічні труднощі.
	Позитивна мотивація	Соціальні мотиви: почуття обов'язку, бажання не засмучувати батьків; особистісні мотиви: прагнення до схвалення, самоповаги, саморозвитку. Також включає бажання здобувати нові знання, розширювати світогляд та реалізовувати власний потенціал.
Широка соціальна мотивація	Суспільно-політичні мотиви	Сприйняття навчання як громадянського обов'язку; формування соціальної відповідальності.
	Професійно-ціннісні мотиви	Підготовка до майбутньої професійної діяльності; усвідомлення важливості освіти для кар'єрного становлення.
	Комунікативні мотиви	Розвиток навичок спілкування, взаємодії з іншими учасниками навчального процесу та соціального оточення.

С. Л. Парфілова у своїх дослідженнях пропонує систематизувати мотиви навчальної діяльності молодших школярів, виділяючи кілька основних категорій. До соціальних мотивів відносять усвідомлення значущості освіти для майбутнього життя та соціального становлення дитини. Пізнавальні мотиви проявляються у зацікавленості учня предметом чи процесом навчання та стимулюють розвиток інтелектуальних і пізнавальних здібностей. Мотиви, що виникають у відповідь на зовнішні чинники, пов'язані з організацією навчального процесу, контролем та оцінюванням результатів, тоді як внутрішні стимули спрямовані на досягнення освітнього престижу, самоствердження та реалізацію особистісного потенціалу [24, с. 89] (Табл 1.3).

Л. Овсянецька пропонує більш диференційовану класифікацію мотивів молодших школярів, виділяючи пізнавальні мотиви, що охоплюють здобуття нових знань і формування практичних умінь, а також широкі пізнавальні мотиви, які виражають інтерес до закономірностей, явищ та фактів навколишнього світу [35, с. 25]. Навчально-пізнавальні мотиви спрямовані на опанування методів і прийомів здобуття знань, а мотиви самоосвіти

стимулюють самостійне розширення власних знань. Соціальні мотиви включають взаємодію з оточенням і колективну діяльність, причому виділяють широкі соціальні мотиви, що проявляються у відповідальності та усвідомленні значущості освіти, і вузькі соціальні мотиви, пов'язані з прагненням до схвалення або підвищення соціального статусу. Мотиви співпраці формують орієнтацію на колективну діяльність та взаємодопомогу (Табл 1.3).

К. Патяєва підходить до мотивації з позиції її залежності від конкретної навчальної ситуації, розрізняючи три типи: мотивацію заданого навчання, що проявляється у виконанні обов'язкових завдань і характерна для дітей, які ще не здатні самостійно визначати навчальні цілі; мотивацію стихійного навчання, яка базується на зацікавленості та цікавості, але є нестабільною [24, с. 39]; і мотивацію самообумовленого навчання, що виражається у здатності учня самостійно формулювати цілі, робити вибір засобів їх досягнення та оцінювати результати (Табл 1.3).

Відповідно до сучасних наукових підходів, мотивацію навчальної діяльності можна поділити на негативну та позитивну. Негативна мотивація пов'язана з усвідомленням можливих небажаних наслідків та включає мотиви страху, такі як побоювання отримати низькі оцінки чи зазнати покарання, а також мотиви соціального примусу, коли навчальна діяльність здійснюється під тиском дорослих [14, с. 21–22]. Дослідження показують, що негативна мотивація, як правило, не сприяє ефективності навчання і може стати джерелом психологічних труднощів. Позитивна мотивація, навпаки, базується на спонуканнях, що стимулюють активність учня без прямого тиску чи зовнішніх покарань. До її компонентів належать соціальні мотиви, пов'язані з усвідомленням обов'язку та бажанням не засмучувати батьків, а також особистісні мотиви, що включають прагнення до схвалення, самоповаги та саморозвитку. Крім того, позитивна мотивація може охоплювати прагнення до

здобуття нових знань, розширення світогляду та реалізації власного потенціалу [4, с. 3].

Особливу увагу в наукових дослідженнях приділено широкій соціальній мотивації, яка включає мотиви, що не завжди безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю, проте відіграють важливу виховну роль [14, с. 21–22]. До них належать суспільно-політичні мотиви, що формують усвідомлення навчання як громадянського обов'язку; професійно-ціннісні мотиви, що спрямовані на підготовку до майбутньої професійної діяльності; та комунікативні мотиви, які забезпечують розвиток умінь і навичок ефективного спілкування (Табл 1.3).

Таким чином, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, питання навчальної мотивації зберігає свою актуальність через різноманітність підходів до визначення ключових понять — «мотив», «мотивація», «мотивація навчання» — та відсутність єдиної класифікації. Сучасні трактування мотивації різняться, проте загальна наукова позиція полягає у визначенні її як внутрішньої сили, що організовує поведінку людини, забезпечує активність і спрямованість дій. Мотив виступає безпосереднім стимулом окремих дій, тоді як мотивація охоплює ширшу систему чинників, які визначають поведінку та активність учня. Підвищена увага до формування позитивної навчальної мотивації у молодших школярів пояснюється сучасними вимогами до освітнього процесу, спрямованого на активізацію пізнавальної діяльності, розвиток самостійності та відповідальності. Рівень навчальної мотивації, її зміст, структура та провідні компоненти безпосередньо впливають на ефективність навчання, якість засвоєння навчального матеріалу, формування ключових компетентностей та розвиток особистісних умінь і навичок дитини.

1.2. Особливості формування мотивації в дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік є критично важливим етапом у розвитку мотиваційної сфери дитини, оскільки саме в цей період навчальна діяльність стає центральним чинником, що визначає структуру взаємодії учня з соціальним середовищем та оточуючим світом загалом. На цьому етапі відбувається активне формування поведінкових особливостей, життєвої позиції та напрямів діяльності школяра, що закладає основу для його подальшого особистісного та пізнавального розвитку [11, с. 303]. Поступово діти набувають нових навичок у спілкуванні з учителями та однолітками, усвідомлюють значущість навчання для власного розвитку, здобуття життєвих компетенцій та майбутніх досягнень. Мотив навчальної діяльності, який активізується з початком систематичного навчання, проявляється у відповідальному ставленні до виконання завдань, дотриманні шкільних норм і правил, а також у прагненні демонструвати результати своєї праці. Така активність сприяє цілеспрямованому вибору способів здобуття знань і засвоєнню інформації, формуючи стійку спрямованість навчальної мотивації [1].

Мотиваційна активність молодших школярів формується під впливом як провідної діяльності — навчання, так і особливостей соціальної взаємодії з дорослими та ровесниками.

Таблиця 1.4

Компоненти та етапи формування навчальної мотивації молодших школярів

Автор	Етапи формування мотивації	Значення для навчальної діяльності
О. Кочарян	1. Виникнення інтересу до процесу навчання	Формування початкової зацікавленості учня у виконанні навчальних завдань; стимулює активну участь у навчальному процесі.

	2. Інтерес до результатів власної роботи	Дитина починає оцінювати результати своєї діяльності, розвиває самоконтроль та відповідальність за навчальні досягнення.
	3. Інтерес до змісту навчального матеріалу	Заохочує поглиблене засвоєння знань, розвиток пізнавальних умінь та самостійне опанування інформації.
В. Казьмін	Прагнення навчатися заради самого навчання	Розвиває внутрішню мотивацію, самостійне бажання отримувати знання без зовнішніх стимулів.
	Навчання без очевидної користі	Формує стійкий інтерес до пізнання та здатність до інтелектуальної діяльності, що не обмежується практичною метою.
	Навчання як спосіб соціальної ідентифікації	Дитина сприймає навчання як засіб інтеграції у соціальне середовище, зміцнення соціальних зв'язків.
	Орієнтація на успіх або уникнення невдач	Впливає на цілеспрямованість, розвиток самодисципліни та стратегій подолання труднощів.
	Навчання під тиском дорослих	Частково стимулює активність, проте може призводити до формального виконання завдань і зниження внутрішньої мотивації.
	Дотримання загальноприйнятих норм	Формує соціальну відповідальність, усвідомлення правил і вимог навчального середовища.
	Виконання завдань у межах соціальних вимог	Розвиває здатність до цілеспрямованої діяльності та досягнення визначених результатів.
В. Засць	Задоволення від діяльності	Активізує позитивні емоції та інтерес до навчання, сприяє стійкому залученню учня до освітнього процесу.
	Особистісна значущість отриманого результату	Підвищує відповідальність за навчальні досягнення та усвідомлення власного розвитку.
	Винагорода як мотиваційний чинник	Спрямовує поведінку учня через зовнішні стимули, включаючи схвалення вчителя, оцінки та похвалу.
	Зовнішній тиск	Може стимулювати виконання завдань у певних випадках, проте недостатньо сприяє формуванню внутрішньої мотивації.

На думку О. Кочаряна, становлення внутрішньої мотивації до навчання передбачає послідовне проходження кількох етапів, що охоплюють формування зацікавленості та активності у навчальному процесі: спершу виникає інтерес до самої діяльності, потім — до результатів своєї роботи, і, нарешті, — до змісту навчального матеріалу, що сприяє цілеспрямованому засвоєнню знань і розвитку пізнавальних компетенцій [24, с. 11].

У своїх наукових працях В. Казьмін виокремлює ряд чинників, які впливають на формування навчальної мотивації в дітей молодшого шкільного віку. Серед них дослідник називає інтерес до самого процесу навчання, участь у діяльності без очікування практичної вигоди, прагнення до соціального визнання, орієнтацію на досягнення успіху або уникнення невдач, виконання вимог дорослих, дотримання встановлених правил і норм поведінки, а також сприйняття навчання як способу реалізації соціальних очікувань і поставлених цілей [18, с. 10]. Значення цих чинників особливо помітне в молодшому шкільному віці, оскільки саме в цей період у дітей формується взаємодія з учителем, розвивається здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та усвідомлювати закономірності навколишнього світу (Табл. 1.4).

В. Заєць розглядає мотивацію молодших школярів як систему взаємопов'язаних компонентів, до яких належать задоволення від діяльності, особистісна значущість результату, зовнішнє заохочення та вплив зовнішніх вимог або контролю [14]. Поєднання цих складових визначає особливості мотиваційної сфери дитини та впливає як на рівень її навчальної активності, так і на ефективність засвоєння навчального матеріалу. Такий підхід дає можливість враховувати індивідуальні особливості учнів, умови організації навчального процесу та специфіку педагогічного впливу, що має важливе значення для розвитку позитивної мотивації та формування стійкого інтересу до навчання (Табл. 1.4).

Прояви навчальної мотивації в дітей змінюються залежно від вікових особливостей розвитку. Характер мотивів молодших школярів тісно пов'язаний зі специфікою психічного розвитку дитини на цьому етапі, адже саме в молодшому шкільному віці відбуваються важливі зміни у формуванні особистості та пізнавальної сфери.

Для цього вікового періоду характерний активний розвиток психічних новоутворень, які забезпечують перехід до більш усвідомленого та самостійного пізнання навколишньої дійсності. У дітей поступово

формуються довільність психічних процесів, уміння планувати та контролювати власну діяльність, організованість у виконанні навчальних завдань і здатність до рефлексії. Це сприяє усвідомленню власних дій, переживань та мотивів поведінки. Одночасно формується початковий рівень саморозуміння, який є важливою передумовою розвитку внутрішньої мотивації та активного ставлення до навчальної діяльності.

Такий підхід до розгляду мотивації дозволяє враховувати не лише пізнавальні процеси, а й емоційно-ціннісні та соціальні аспекти розвитку дитини. У результаті формування навчальної мотивації постає як складний і багатогранний процес, пов'язаний із загальним розвитком особистості молодшого школяра.

У контексті навчальної діяльності відбувається становлення таких психічних структур, як довільність процесів, здатність діяти у внутрішньому плані, організованість навчальної діяльності та рефлексія [22, с. 175].

Одним із основних новоутворень є довільність психічних процесів, що проявляється у здатності школяра свідомо визначати навчальні цілі, обирати оптимальні способи їх досягнення та долати труднощі. У молодшому шкільному віці довільність розвивається у таких психічних процесах, як сприймання, відчуття, пам'ять, уява, мислення та увага (Табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Вікові особливості та психічні новоутворення молодших школярів,
що впливають на мотивацію до навчання**

Компонент мотиваційної сфери	Характеристика психічного новоутворення	Прояв у навчальній діяльності	Вплив на мотивацію до навчання
Довільність психічних процесів	Свідоме визначення цілей, контроль дій, подолання труднощів	Цілеспрямоване сприймання, організація уваги, класифікація об'єктів, виділення суттєвого	Підвищує самостійність, спрямованість на результат, концентрацію під час навчання
Сприймання та відчуття	Вибіркове сприйняття важливих ознак предметів і явищ	Фокусування на ключових характеристиках навчальних об'єктів	Сприяє точності виконання завдань, формує інтерес до навчання
Пам'ять	Довільне запам'ятовування та відтворення матеріалу, використання смислових стратегій	Виконання завдань із логічною обробкою інформації	Підвищує ефективність засвоєння знань, формує внутрішню мотивацію до навчання
Уява	Творче перетворення та комбінування образів	Використання уяви для розв'язання навчальних завдань	Стимулює творчий підхід та цікавість до навчального процесу
Мислення	Перехід від наочно-образного до системного аналізу	Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між частинами об'єкта	Формує аналітичні здібності, самостійність у навчанні
Увага	Вибіркова, організована, здатність розподіляти між завданнями	Фокусування на головному, управління концентрацією	Підвищує ефективність виконання навчальних завдань
Внутрішній план дій	Передбачення та планування власних дій	Оптимальний вибір способів розв'язання проблем	Підвищує контроль за навчальною діяльністю, сприяє відповідальному ставленню
Самоконтроль та самооцінка	Усвідомлення власних дій, оцінка результатів	Регулювання поведінки, корекція помилок	Розвиває мотивацію до самостійного вдосконалення
Організація навчальної діяльності	Контроль та оцінка власних дій, розподіл часу	Планування, оцінка результатів, встановлення навчальних цілей	Підвищує ефективність засвоєння матеріалу, формує навчальні навички
Рефлексія	Усвідомлення власних дій та внутрішніх станів	Аналіз правильності вчинків, роздуми над думками та емоціями	Формує відповідальність, внутрішню мотивацію та саморегуляцію

Сприймання та відчуття у дітей поступово стають свідомими та цілеспрямованими. Під час виконання навчальних завдань школярі вчаться

виділяти ключові ознаки об'єктів, класифікувати предмети за певними властивостями, концентрувати увагу на важливих характеристиках, таких як форма чи колір. З віком увага учнів стає більш вибірковою та спрямованою на суттєві аспекти навчального матеріалу (Табл. 1.5).

Пам'ять у молодших школярів розвивається у напрямі довільного запам'ятовування, коли дитина свідомо запам'ятовує та відтворює інформацію. Дослідження Д. Зінченка показали, що стратегії запам'ятовування змінюються залежно від класу: у перших класах переважає механічне повторення, у третьому класі з'являється групування матеріалу за смисловими ознаками, а у четвертому класі діти вже здатні до логічної обробки інформації з метою її відтворення. Уява в молодших школярів спочатку обмежена відтворенням образів, проте з віком стає більш гнучкою та творчою: дитина здатна перетворювати й комбінувати образи, що стимулює розвиток творчого мислення та когнітивних здібностей. Мислення на початковому етапі характеризується наочно-образною формою, яка згодом переходить до аналітичної та системної. У третьому–четвертому класах діти здатні до комплексного аналізу об'єктів, що дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та узагальнювати інформацію. Увага молодших школярів стає довільною, вибірковою та організованою: дитина навчиться виділяти головне, розподіляти ресурси уваги між різними видами діяльності та концентруватися на ключових навчальних завданнях (Табл. 1.5).

Наступним важливим аспектом є формування внутрішнього плану дій, коли дитина передбачає та планує власні дії, що сприяє самоконтролю та організованості навчальної діяльності. Самоконтроль та самооцінка виступають ключовими умовами розвитку здатності планувати дії та оцінювати їх результати, що дозволяє учню ефективно регулювати свою поведінку.

Навички організації навчальної діяльності формуються у процесі опанування нового матеріалу: учні вчаться розподіляти час, оцінювати

результати власної роботи, встановлювати навчальні цілі та контролювати виконання завдань. Ці навички забезпечують ефективну організацію навчальної діяльності та сприяють розвитку самостійності [42, с. 189].

Важливою складовою мотиваційної сфери є рефлексія, що проявляється у здатності аналізувати власні дії, оцінювати правильність вчинків, усвідомлювати внутрішні стани та переживання. Рефлексивна діяльність формує відповідальність за власні результати та сприяє усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу [3, с. 346].

Мотиваційні особливості молодших школярів також визначаються їхнім новим соціальним статусом. На початкових етапах навчання дитина мотивована бажанням відвідувати школу та освоювати нове соціальне середовище. З початком шкільного життя з'являються права й обов'язки, що визначають ставлення до навчальної діяльності. Як зазначає О. Малихіна, першокласник відчуває цікавість до нового соціального контексту та шкільного статусу, намагаючись ідентифікувати себе з дорослими через роль учня, що стимулює формування мотивації до навчання [29, с. 168].

Так, молодший шкільний вік характеризується активним розвитком мотиваційної сфери, у якій взаємодіють когнітивні, емоційні та соціальні компоненти. Врахування цих особливостей є критично важливим при організації навчального процесу, адже ефективність формування навчальної мотивації значною мірою залежить від індивідуальних потреб та вікових характеристик учнів.

На початковому етапі навчання зовнішні чинники відіграють ключову роль у стимулюванні інтересу дитини до шкільної діяльності. Нове соціальне та освітнє середовище, шкільна форма, дотримання встановлених традицій та правил створюють умови, що сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання. У цьому процесі значну роль виконує вчитель, який виступає авторитетом та прикладом для наслідування, впливаючи на формування

внутрішнього ставлення учня до освітньої діяльності. Саме через взаємодію з педагогом дитина починає усвідомлювати цінність навчання і соціальну значущість власних дій у шкільному середовищі.

О. Шукалова підкреслює, що з перших днів перебування в школі формується позитивна внутрішня позиція школяра, яка стає основою для відповідальної та систематичної участі у навчальному процесі. Протягом перших навчальних років поступово зростає інтелектуальна працездатність дітей, хоча рівень самоконтролю та продуктивності все ще залишається нижчим порівняно зі старшими школярами. Це пов'язано з недосконалістю вольових якостей та здатності до тривалого зосередження на складних завданнях, що визначає орієнтацію дітей на короткочасні та доступні цілі. Особливістю мотиваційного процесу молодших школярів є прагнення виконувати завдання, запропоновані вчителем, що відображає соціально значущу спрямованість їхньої діяльності. Учні початкових класів сприймають навчання як важливу суспільну діяльність, активно прагнуть отримувати позитивні оцінки та схвалення з боку дорослих. Водночас певні мотиви, зокрема обов'язок та відповідальність, можуть бути ще недостатньо усвідомленими, що впливає на стійкість мотиваційної активності.

Дослідження свідчать, що молодші школярі проявляють інтерес до різних видів навчальної діяльності, зокрема читання, письма, обчислень, природничих наук, історії та досягнень видатних особистостей. З віком цей інтерес поступово трансформується та поєднується з прагненням досягати високих результатів і здобувати авторитет серед однолітків.

Мотиваційна структура молодших школярів поступово змінюється. Першокласники здебільшого мотивовані зовнішніми причинами навчання, такими як бажання навчитися читати та писати, тоді як учні другого класу вже демонструють більш усвідомлене ставлення до навчання, включаючи виконання обов'язків перед батьками та врахування соціальних очікувань. Разом із зовнішніми мотивами починають формуватися внутрішні, серед яких

виділяють прагнення здобувати нові знання, отримувати задоволення від процесу навчання та долати труднощі, що сприяє розвитку самостійності та відповідальності.

Варто зазначити, що у частини дітей розвиток пізнавального інтересу відбувається повільніше, і вони потребують додаткової стимуляції та підтримки мислення. У таких випадках мотиви обов'язку та соціального престижу можуть переважати над власним інтересом до навчального змісту, тоді як зовнішні стимули, наприклад похвала чи схвалення батьків, не завжди забезпечують високий рівень засвоєння знань та успішності у навчанні. Ефективність навчального процесу значною мірою залежить не лише від обсягу знань, а й від рівня сформованої мотивації. Чим вищий рівень внутрішньої зацікавленості та активності учня, тим успішніше він засвоює навчальний матеріал і демонструє продуктивність у пізнавальній діяльності. Вчителям та батькам важливо створювати умови для формування позитивної мотивації, що передбачає усвідомлення дитиною взаємозв'язку між оцінками та рівнем знань. До таких умов належать емоційна підтримка, використання особистісно-орієнтованих методів навчання, стимулювання допитливості, розвиток комунікативних навичок і вміння долати труднощі.

Формування позитивної мотивації в умовах Нової української школи (НУШ) є одним із ключових чинників ефективного розвитку навчальної діяльності молодших школярів. На цьому етапі учні поступово набувають усвідомленого ставлення до власних результатів, одночасно орієнтуючись на оцінку та поведінку однолітків. Проте авторитет учителя залишається пріоритетним у формуванні мотиваційної спрямованості, оскільки його вплив визначає не лише готовність виконувати навчальні завдання, а й рівень зацікавленості до пізнання нового. Позитивна мотивація здатна компенсувати певні прогалини у знаннях учнів, підвищуючи їхню активність та результативність у навчанні, тоді як її відсутність може негативно впливати на успішність та емоційний стан дитини.

У рамках НУШ застосовується концепція якісної оцінки навчальних досягнень замість традиційних бальних систем, що дозволяє учням фокусуватися на власному розвитку та усвідомленні процесу навчання. Наприклад, у другому — четвертому класах використовуються символічні рівні досягнень, які позначаються як «В» (високий), «Д» (достатній) та «Н» (низький), що сприяє більш диференційованій оцінці прогресу та розвитку внутрішньої мотивації.

Дослідження показують, що у третіх класах молодші школярі починають проявляти зацікавленість до окремих навчальних предметів, таких як література, тоді як у четвертому класі спостерігається зростання інтересу до когнітивних процесів, аналізу та узагальнення інформації. Формування чітких цілей і завдань навчальної діяльності дозволяє дітям розвивати внутрішню мотивацію, оскільки вони вчаться ставити досяжні цілі, планувати послідовність дій, прогнозувати результати та отримувати задоволення від процесу навчання.

І. Чорней зазначає, що ефективне формування позитивної мотивації у молодшій школі потребує комплексного підходу, що передбачає застосування інноваційних технологій та особистісно-орієнтованих методів, розвиток самооцінки та саморозвитку, задоволення потреби у спілкуванні з педагогом і однолітками, активну взаємодію з учителем, а також формування самоконтролю та відповідального ставлення до навчальної діяльності.

Стимулювання мотивації передбачає активну роботу як із пізнавальними, так і соціальними мотивами. Пізнавальний мотив сприяє інтелектуальному розвитку, формуванню інтересу до навчальних предметів та методів пізнання, тоді як соціальний мотив забезпечує відчуття належності до колективу, розвиток комунікативних навичок та взаємодію з однолітками й учителем.

Методи стимулювання мотивації в умовах НУШ включають подання навчального матеріалу у цікавій та доступній для вікової категорії формі, що

активізує допитливість та рефлексивні процеси; використання наочних прикладів, гумору та наукових фактів для створення емоційної залученості; залучення дітей до практичних завдань, що формує інтерес до навчального змісту та розвиток практичних умінь. У системі оцінювання НУШ велика увага приділяється підкресленню позитивних досягнень та стимулюванню інтересу до власного прогресу. І. Новик наголошує, що ігрові та інтерактивні завдання значно підвищують рівень зацікавленості та активності молодших школярів, що повністю відповідає концепції Нової української школи та сприяє формуванню внутрішньої мотивації, яка є основою для розвитку самостійності, відповідальності та ефективної навчальної діяльності.

1.3. Психологічні чинники формування мотивації до навчання у молодших школярів

Психологічні чинники, що впливають на формування мотивації до навчання в молодших школярів, являють собою складну систему взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх умов. Вони охоплюють індивідуальні особливості дитини, рівень її психічного розвитку, а також вплив сім'ї, школи та освітнього середовища. Молодший шкільний вік, який триває приблизно від шести до десяти років, є важливим етапом у розвитку особистості, оскільки саме в цей період навчальна діяльність поступово стає провідною, замінюючи ігрову. Такі зміни супроводжуються перебудовою мотиваційної сфери дитини, формуванням ставлення до навчання та усвідомленням значення знань у житті людини.

Одним із ключових чинників розвитку навчальної мотивації є потребово-мотиваційна сфера молодшого школяра, яка визначає характер його активності та рівень зацікавленості в навчальній діяльності. У цьому віці мотиваційна сфера активно розвивається та формується під впливом взаємодії різних груп мотивів, серед яких особливе місце займають пізнавальні й соціальні. Пізнавальні мотиви пов'язані з інтересом до нової інформації, прагненням зрозуміти навколишній світ і встановлювати причинно-наслідкові

зв'язки. Соціальні мотиви, у свою чергу, виникають через бажання дитини отримати схвалення з боку вчителів і батьків, відповідати їхнім очікуванням та займати позитивне місце серед однолітків.

На початковому етапі шкільного навчання переважають саме соціальні мотиви. Діти часто орієнтуються на оцінку дорослих, прагнуть похвали або намагаються уникнути осуду й покарання. У такому випадку навчальна діяльність здебільшого підтримується зовнішніми стимулами та залежить від конкретної ситуації. Однак у процесі навчання, за умови правильно організованого педагогічного впливу, зовнішня мотивація поступово переходить у внутрішню. Це проявляється у виникненні стійкого інтересу до пізнання, коли дитина починає отримувати задоволення не лише від результату, а й від самого процесу навчання.

Важливим аспектом розвитку мотиваційної сфери є поступове формування ієрархії мотивів, у якій провідне місце починають займати пізнавальні мотиви. Такий процес пов'язаний не лише з накопиченням знань, а й із розвитком уміння усвідомлювати мету діяльності, контролювати власну поведінку та регулювати навчальну активність. Формування внутрішньої мотивації значною мірою залежить від освітнього середовища, яке має підтримувати пізнавальний інтерес дитини, стимулювати її активність і враховувати індивідуальні особливості кожного учня.

Суттєву роль у формуванні мотивації до навчання відіграє розвиток пізнавальних процесів, що є основою успішної навчальної діяльності. У молодшому шкільному віці активно вдосконалюються увага, пам'ять, мислення та уява. Увага поступово стає більш довільною, що дає дитині можливість свідомо зосереджуватися на виконанні навчальних завдань. Пам'ять також зазнає значних змін: поряд із мимовільним запам'ятовуванням розвивається довільна пам'ять, а процес засвоєння інформації дедалі більше ґрунтується на її осмисленні.

Таблиця 1.6

**Психологічні чинники формування мотивації до навчання у
молодших школярів**

Чинник	Суть	Вплив
Потребово-мотиваційна сфера	Поєднання пізнавальних і соціальних мотивів	Перехід від зовнішньої до внутрішньої мотивації
Пізнавальні процеси	Розвиток уваги, пам'яті, мислення	Визначає успішність і інтерес до навчання
Емоційно-вольова сфера	Емоції та саморегуляція	Позитивні емоції підсилюють мотивацію
Самооцінка	Уявлення про власні можливості	Адекватна самооцінка підтримує активність
Учитель	Стиль взаємодії та підтримка	Формує ставлення до навчання
Сім'я	Умови виховання і підтримка	Впливає на інтерес і ставлення
Однолітки	Соціальне середовище	Стимулює або знижує мотивацію
Досвід успіху	Результати діяльності	Успіх підвищує мотивацію

Особливу роль відіграє розвиток мислення, яке переходить від наочно-образного до словесно-логічного. Це дозволяє дитині не лише відтворювати інформацію, а й аналізувати її, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки. Саме розвиток мислення створює передумови для усвідомленого навчання, що, у свою чергу, сприяє зростанню внутрішньої мотивації. Уява, як важливий компонент пізнавальної діяльності, забезпечує здатність до творчого осмислення навчального матеріалу, що також підсилює інтерес до навчання. Водночас недостатній рівень розвитку пізнавальних процесів може виступати суттєвим бар'єром у формуванні позитивної мотивації. Труднощі у зосередженні уваги, запам'ятовуванні чи розумінні навчального матеріалу часто призводять до ситуацій неуспіху, які негативно впливають на емоційний стан дитини та знижують її впевненість у власних можливостях. У таких умовах навчальна діяльність може сприйматися як надмірно складна і неприємна, що зумовлює формування негативного ставлення до навчання загалом. Саме тому важливим завданням педагогічної практики є своєчасна діагностика рівня розвитку пізнавальних

процесів і створення умов для їх цілеспрямованого розвитку, що забезпечує не лише підвищення успішності, а й формування стійкої навчальної мотивації.

Емоційно-вольова сфера також відіграє ключову роль у формуванні навчальної мотивації. Молодші школярі характеризуються високою емоційною чутливістю, а їх ставлення до навчання значною мірою визначається емоційними переживаннями, пов'язаними з освітнім процесом. Позитивні емоції, що виникають у ситуаціях успіху, сприяють закріпленню інтересу до навчання, тоді як негативні переживання, зокрема страх невдачі чи покарання, можуть формувати стійке небажання вчитися. Важливим аспектом є також розвиток довільної регуляції поведінки, здатності долати труднощі та доводити розпочату справу до кінця, що безпосередньо пов'язано з формуванням навчальної мотивації.

Суттєвим психологічним чинником виступає самооцінка дитини та рівень її домагань. У молодшому шкільному віці самооцінка є нестійкою та значною мірою залежить від зовнішніх оцінок, насамперед оцінок учителя. Адекватна самооцінка сприяє формуванню впевненості у власних силах і підтримує прагнення до досягнення успіху. Водночас занижена самооцінка може призводити до уникнення складних завдань і страху помилок, а завищена — до недостатньої критичності щодо результатів власної діяльності. Таким чином, формування реалістичної самооцінки є важливою умовою розвитку позитивної мотивації до навчання.

Особливе місце у формуванні мотивації належить особистості вчителя, який виступає не лише джерелом знань, а й значущим дорослим, що впливає на емоційний стан і ставлення дитини до навчання. Стиль педагогічного спілкування, рівень підтримки, справедливість оцінювання та здатність викликати інтерес до навчального матеріалу визначають характер навчальної мотивації. Позитивний емоційний контакт між учителем і учнем сприяє формуванню довіри та бажання навчатися, тоді як авторитарний стиль взаємодії може знижувати мотивацію і викликати тривожність.

Важливим чинником є також сімейне середовище, яке формує базове ставлення дитини до навчання. Підтримка батьків, їх зацікавленість у навчальних досягненнях дитини, створення сприятливих умов для навчання сприяють розвитку позитивної мотивації. Водночас надмірний тиск або, навпаки, байдужість з боку батьків можуть негативно впливати на ставлення дитини до навчальної діяльності. Значення має і загальна атмосфера в родині, а також освітні цінності, які вона транслює.

Соціальне середовище однолітків також впливає на формування мотивації до навчання. У молодшому шкільному віці зростає значущість групи, і дитина починає орієнтуватися на оцінки та поведінку своїх ровесників. Прагнення зайняти певне місце в колективі, бути визнаним і не відставати від інших може стимулювати навчальну активність. Водночас негативний вплив групи може призводити до зниження мотивації, особливо у випадках, коли навчальна діяльність не має високого статусу серед однолітків.

Не можна не враховувати і фактор успішності навчальної діяльності. Досвід досягнення успіху є потужним стимулом для подальшої активності, оскільки формує позитивне ставлення до навчання і впевненість у власних можливостях. Натомість систематичні невдачі, особливо за відсутності належної підтримки, можуть призводити до формування так званої «вивченої безпорадності», що суттєво знижує мотивацію.

Таким чином, психологічні чинники формування мотивації до навчання у молодших школярів мають комплексний характер і перебувають у тісній взаємодії. Внутрішні особливості дитини, такі як потреби, емоції, рівень розвитку пізнавальних процесів і самооцінка, поєднуються із зовнішніми впливами, зокрема роллю вчителя, сім'ї та соціального оточення. Урахування цих чинників у навчально-виховному процесі є необхідною умовою формування стійкої внутрішньої мотивації до навчання, яка забезпечує не лише успішність засвоєння знань, а й гармонійний розвиток особистості молодшого школяра.

Висновки до розділу 1

У першому розділі кваліфікаційної роботи було детально розглянуто теоретичні основи формування мотивації до навчання, зокрема поняття «мотив», «мотивація» та «мотивація навчання», а також їхню структуру, види та класифікаційні підходи. Аналіз сучасних психологічних і педагогічних досліджень показав, що мотивація виступає ключовим фактором, який визначає не лише активність та спрямованість учнів на навчальну діяльність, а й її ефективність та глибину засвоєння навчального матеріалу. Важливо зазначити, що мотивація навчання є комплексним утворенням, яке включає як внутрішні, так і зовнішні чинники, що взаємодіють між собою в динамічному процесі розвитку особистості школяра.

Мотивація навчальної діяльності у молодших школярів охоплює різноманітні види стимулів, серед яких навчальні, соціальні, позиційні, оціночні, ігрові та зовнішні мотиви. Навчальні мотиви безпосередньо пов'язані з прагненням дитини до пізнання, оволодіння новими знаннями та вміннями, формуванням інтересу до навчальної діяльності та задоволенням від досягнення результатів. Соціальні мотиви, у свою чергу, стимулюють розвиток навичок взаємодії, відповідальності та соціальної ідентифікації, формують усвідомлення ролі учня у колективі та позитивні установки щодо співпраці з однолітками й дорослими. Різні наукові підходи підкреслюють складність структури мотивації, яка включає взаємозалежні компоненти: мотиви, потреби, стимули, інтереси, установки та ціннісні орієнтації. Зокрема, аналіз досліджень Виготського, Ельконіна, Божович та сучасних педагогів свідчить про те, що навчальні мотиви мають найбільш суттєвий вплив на ефективність засвоєння знань, оскільки вони стимулюють активне включення дитини в навчальний процес, формують самостійність і ініціативність. Соціальні мотиви, хоча й менш безпосередньо впливають на засвоєння навчального матеріалу, сприяють розвитку моральних і комунікативних якостей, здатності до колективної діяльності та відповідальності за результати власної роботи.

Формування мотивації у молодших школярів відбувається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників належать інтерес до змісту та процесу навчання, емоційне задоволення від досягнення результатів, задоволення пізнавальної потреби, потреби в самоствердженні та самооцінці. Зовнішні чинники представлені соціальною ідентифікацією, підтримкою та оцінкою з боку вчителів і батьків, наявністю винагород і похвали, а також впливом однолітків. Системна взаємодія цих факторів забезпечує комплексний вплив на формування мотиваційної спрямованості учнів та підтримує баланс між зовнішньою і внутрішньою мотивацією, який є критично важливим для стійкого розвитку навчальної активності.

Для ефективного розвитку мотивації у молодших школярів необхідно застосовувати педагогічні підходи, які враховують індивідуальні потреби та психологічні особливості учнів, стимулюють розвиток як пізнавальних, так і соціальних мотивів, та забезпечують емоційно позитивне навчальне середовище. До таких підходів належить подача навчального матеріалу у доступній і цікавій формі, яка відповідає віковим особливостям дітей, використання інтерактивних і практично значущих прикладів, що викликають емоційну реакцію та формують активний інтерес до навчання. Особливо ефективним є залучення учнів до розв'язання проблемних і творчих завдань, що стимулює розвиток самостійності та відповідальності за результати власної діяльності. Особистісно-орієнтоване оцінювання в рамках НУШ дозволяє підкреслити позитивні досягнення кожного учня, підтримати впевненість у власних силах та стимулювати подальший розвиток навчальних умінь і навичок.

Таким чином, комплексний підхід до формування мотивації, який враховує взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників, сприяє стійкому розвитку внутрішньої мотивації, формує усвідомлене ставлення до навчання, підвищує активність пізнавальної діяльності та забезпечує гармонійний розвиток особистості молодшого школяра. Такий підхід є основою

ефективного педагогічного процесу, здатного забезпечити високий рівень навчальних досягнень і формування позитивної мотиваційної культури серед учнів початкової школи.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІ

2.1. Стан сформованості мотивації до навчання у молодших школярів (за результатами констатувального експерименту)

Емпіричне дослідження стану сформованості навчальної мотивації було реалізовано на базі Магдалинівського ліцею з метою виявлення структурних особливостей мотиваційної сфери учнів молодшого шкільного віку та оцінки рівня розвитку пізнавальної активності в умовах сучасного навчального процесу. Констатувальний експеримент охопив 30 учнів 3-го класу, серед яких 15 хлопчиків та 15 дівчаток. Такий розподіл за гендерним принципом та однорідність вікової групи забезпечили репрезентативність вибірки та дозволили об'єктивно оцінити загальні тенденції розвитку мотиваційної сфери на даному етапі онтогенезу.

Діагностична програма дослідження була побудована на комплексному підході, що передбачає інтеграцію проєктивних та стандартизованих методик з метою отримання багатовимірної та цілісної картини мотиваційної активності учнів. Такий підхід дозволяє не лише кількісно оцінити рівень сформованості навчальної мотивації, а й виявити її якісні характеристики, включаючи емоційний фон, пізнавальні інтереси, соціальну спрямованість та індивідуальні особливості поведінки. Використання багатокомпонентної діагностичної системи дає можливість синтезувати дані про внутрішні та зовнішні мотиви навчальної діяльності, а також відстежити взаємозв'язок мотиваційних процесів із когнітивними і емоційними показниками.

Для досягнення максимальної валідності та надійності результатів у дослідженні застосовувалися наступні групи методик:

Проективні методики – спрямовані на виявлення прихованих або неусвідомлених аспектів мотиваційної сфери та емоційного стану учня:

- *«Школа звірів»* – методика дозволяє оцінити емоційний фон, домінування мотивів досягнення або уникнення невдач, а також наявність прихованих форм тривожності та агресії. Проективний характер методики забезпечує можливість об'єктивного фіксування індивідуальних психологічних проявів, які важко виявити через стандартизовані опитувальники, а також дозволяє оцінити взаємодію емоційних та мотиваційних компонентів поведінки.

- *«Дерево»* Д. Лампена – класична проективна методика, яка відображає внутрішній світ дитини, її самооцінку, рівень соціальної адаптації та домінуючі мотиви поведінки. Аналіз малюнка дає змогу встановити психологічний стан, емоційні потреби, а також схильності до самостійного навчання або залежності від зовнішньої оцінки. Ця методика особливо цінна для діагностики дітей молодшого шкільного віку, оскільки дозволяє виявляти несвідомі психологічні механізми мотивації та окреслити можливі труднощі в соціальній та навчальній адаптації.

Стандартизовані методи оцінки навчальної діяльності – орієнтовані на кількісну та порівняльну оцінку мотиваційних показників та когнітивних процесів:

- *Аркуші Г. Рєпкіної* – використовуються для оцінки навчальної мотивації, внутрішньої спрямованості та пізнавальної активності. Методика дозволяє визначити, наскільки учні мотивовані до самостійного здобуття знань, прагнуть до розвитку власних компетенцій і проявляють ініціативу у навчальному процесі.

- *Методика Е. Заїки* – забезпечує оцінку рівня сформованості стійких навчальних інтересів та здатності до концентрації уваги. Використання цієї методики дозволяє виділити дітей з високим потенціалом пізнавальної активності та тих, кому властиві часті коливання уваги, що може впливати на ефективність засвоєння навчального матеріалу.

• *Таблиці Шульте* – застосовуються для об'єктивного вимірювання концентрації, швидкості сприймання та стійкості уваги, що є важливим індикатором мотиваційного стану протягом навчального дня. Результати цього дослідження дозволяють встановити взаємозв'язок між коливаннями мотиваційного настрою та здатністю учнів ефективно виконувати навчальні завдання.

Поєднання проєктивних та стандартизованих методик у рамках комплексного підходу забезпечує повноцінну психолого-педагогічну діагностику, що включає як якісні, так і кількісні характеристики мотивації. Така інтеграція дозволяє не тільки виявити рівень сформованості навчальної мотивації, а й прогнозувати ефективність навчальної діяльності, визначити напрямки психолого-педагогічної підтримки та розробити індивідуальні рекомендації для стимулювання пізнавальної активності та підвищення внутрішньої мотивації учнів.

На основі комплексного аналізу отриманих даних було виділено три рівні сформованості навчальної мотивації:

1. Високий рівень (26,7% – 8 учнів): Ця група характеризується домінуванням внутрішньої пізнавальної мотивації, високою допитливістю та стійким інтересом до навчального матеріалу. Учні активно залучені до уроків, демонструють самостійність у виконанні завдань та прагнуть до самовдосконалення. Проєктивні методики, зокрема *«Дерево»*, показали адекватну самооцінку, позитивне сприйняття соціального оточення та високий рівень адаптації до колективу. Структура мотиваційних домінант у цій групі свідчить про готовність до самостійного пізнання та внутрішню потребу в отриманні знань.

2. Середній рівень (53,3% – 16 учнів): Це найбільш чисельна група, для якої характерне поєднання пізнавальних та соціальних мотивів (прагнення до схвалення, позиційна мотивація). Навчальна активність учнів носить

вибірковий або нестабільний характер, що виявляється у періодичних спадах уваги та коливаннях мотиваційного настрою протягом навчального дня. Результати *Таблиць Шульте* підтверджують тенденцію до швидкого виснаження уваги, що корелює з не завжди сталими внутрішніми мотивами. Для даної групи характерна потреба в підтримці з боку вчителя та стимулюванні інтересу до навчання через різноманітні форми діяльності.

3. Низький рівень (20,0% – 6 учнів): Учні цієї групи демонструють низьку зацікавленість навчальною діяльністю, переважання мотивів уникнення невдач або ігрових мотивів. Проективна методика *«Школа звірів»* зафіксувала у більшості представників цієї групи ознаки тривожності, відчуженості та прихованої агресії, що вказує на складнощі соціальної та навчальної адаптації. Результати свідчать про необхідність цілеспрямованої психокорекційної роботи, спрямованої на розвиток внутрішньої мотивації, формування позитивного ставлення до навчання та підтримку емоційної стабільності.

Загальний аналіз отриманих емпіричних даних дозволяє зробити висновок про те, що переважна більшість учнів (53,3%) перебуває на середньому рівні сформованості навчальної мотивації, що свідчить про наявність стабільних, але водночас не завжди стійких мотиваційних установок. Такий стан мотиваційної сфери вимагає системного та комплексного підходу до розвитку пізнавальної активності, який передбачає не лише організаційно-педагогічні, а й психологічні заходи. Зокрема, диференційована організація навчальної діяльності, адаптована до індивідуальних особливостей учнів, може забезпечити стимулювання внутрішньої мотивації, підвищення рівня концентрації уваги та формування стійкого інтересу до навчання.

Аналіз даних також показує, що високий рівень мотивації проявляється лише у відносно невеликій частині дітей (26,7%), які демонструють стійкий пізнавальний інтерес, самостійність та активну участь у навчальному процесі.

Ця група учнів виступає своєрідним еталоном внутрішньої мотивації, досягнення якого слід розглядати як ціль педагогічної підтримки інших дітей.

Таблиця 2.1

**Рівні сформованості навчальної мотивації у молодших школярів за
результатами констатувального експерименту**

Рівень сформованості мотивації	Кількість учнів	Відсоток (%)	Основні характеристики мотивації	Психолого- педагогічна інтерпретація
Високий	8	26,7	Переважають внутрішні пізнавальні мотиви; стійкий інтерес до знань; висока активність на уроках; самостійність у виконанні завдань	Високий рівень мотивації свідчить про сформовану внутрішню потребу в навчанні, адекватну самооцінку та успішну соціальну адаптацію; ці учні можуть виступати як еталон для педагогічної підтримки інших
Середній	16	53,3	Поєднання пізнавальних і соціальних мотивів (прагнення до схвалення, позиційна мотивація); навчальна активність вибіркова або нестійка; періодичне виснаження уваги	Потребує системної підтримки через диференційовану організацію навчальної діяльності; важливо стимулювати внутрішні мотиви та пізнавальну активність, запобігати психоемоційному виснаженню
Низький	6	20,0	Низька зацікавленість навчанням; переважання ігрових мотивів або мотивів уникнення невдач; прояви тривожності, відчуженості, прихованої агресії	Необхідна цілеспрямована психолого-педагогічна корекція; розвиток внутрішньої мотивації, формування впевненості у власних силах та створення емоційно безпечного навчального середовища

Натомість низький рівень мотивації (20%) спостерігається у значної частини школярів, що свідчить про наявність труднощів у формуванні внутрішньої мотиваційної спрямованості та недостатню залученість до навчальної діяльності. У таких дітей переважають мотиви уникнення невдач або ігрові мотиви, а прояви тривожності та соціальної відчуженості, виявлені за допомогою проєктивних методик, підкреслюють необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки. Це може включати формування навичок саморегуляції, розвиток впевненості у власних можливостях, стимулювання внутрішньої пізнавальної мотивації та застосування ігрових та дидактично-інтерактивних методів навчання, адаптованих до потреб конкретної групи учнів.

На основі констатувального експерименту, проведеного на базі Магдалинівського ліцею серед учнів 3-го класу ($n=30$), було здійснено класифікацію рівнів сформованості навчальної мотивації. Для цього використовувалися комплексні діагностичні методики, що поєднували проєктивні методи («Школа звірів», «Дерево» Д. Лампена) та стандартизовані методи оцінки навчальної діяльності (аркуші Г. Репкіної, методика Е. Заїки, Таблиці Шульте).

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості навчальної мотивації у молодших школярів

Рівень сформованості мотивації	Кількість учнів (n)	Відсоток (%)	Основні характеристики
Високий	8	26,7	Переважають внутрішні пізнавальні мотиви; стійкий інтерес до знань; висока активність на уроках; самостійність у виконанні завдань
Середній	16	53,3	Поєднання пізнавальних і соціальних мотивів; навчальна активність нестійка; періодичне виснаження уваги
Низький	6	20,0	Низька зацікавленість навчанням; переважання ігрових мотивів або мотивів уникнення невдач; прояви тривожності та відчуженості

Аналіз даних демонструє, що переважна більшість учнів перебуває на середньому рівні мотивації (53,3%), що потребує системного підходу до стимулювання пізнавальної активності та розвитку внутрішньої мотивації.

Для глибшого аналізу було здійснено кореляційне дослідження між рівнем сформованості мотивації та показниками когнітивної активності, виміряними за допомогою Таблиць Шульте та аркушів Г. Репкіної. Кореляційний аналіз проводився за коефіцієнтом Пірсона (r).

Коефіцієнт кореляції Пірсона розраховується за формулою:

$$r = \frac{\sum(X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum(X_i - \bar{X})^2 \cdot \sum(Y_i - \bar{Y})^2}}$$

Після розрахунків для 30 учнів отримано:

$$r = 0,68$$

Це свідчить про помірно сильний позитивний кореляційний зв'язок між рівнем сформованості мотивації та когнітивною активністю: чим вищий рівень мотивації, тим активніше учні виконують когнітивні завдання та демонструють концентрацію уваги.

Таблиця 2.3.

Кореляційний аналіз мотивації та когнітивної активності

Рівень мотивації	Середня когнітивна активність (бал/хв)	Кількість учнів	Пояснення результату
Високий	15,2	8	Високий інтерес до навчання поєднується з високою концентрацією уваги та самостійністю у виконанні завдань
Середній	11,8	16	Когнітивна активність нестійка, періодичне зниження концентрації; потребує стимулюючих заходів

Низький	8,5	6	Показники уваги низькі, переважають мотиви уникнення; можливі тривожність та відчуженість
---------	-----	---	---

Отримані дані свідчать про стійкий позитивний взаємозв'язок між внутрішньою мотивацією учнів та їхньою когнітивною активністю, що підтверджується коефіцієнтом кореляції Пірсона $r = 0,68$. Це означає, що рівень сформованості внутрішньої мотивації безпосередньо впливає на ефективність виконання навчальних завдань, концентрацію уваги та здатність до самостійного опанування нового матеріалу. Такий результат узгоджується з сучасними психологічними теоріями мотивації (Deci & Ryan, 2017; Pintrich, 2018), які наголошують на взаємозв'язку внутрішньої мотивації та когнітивного розвитку у молодшому шкільному віці.

Детальний аналіз показав, що учні з високим рівнем мотивації демонструють найвищі показники концентрації та стійкості уваги, активну пізнавальну діяльність і здатність ефективно планувати та виконувати завдання без зовнішнього стимулу. Це свідчить про те, що внутрішня мотивація виступає ключовим фактором розвитку когнітивних навичок, оскільки вона забезпечує цілеспрямованість та послідовність у навчальній діяльності, знижує рівень навчальної тривожності та сприяє позитивній академічній самооцінці.

Натомість учні з низьким рівнем мотивації характеризуються зниженими показниками концентрації уваги, нестійкою пізнавальною активністю та частими коливаннями мотиваційного настрою. Це свідчить про наявність психолого-педагогічних бар'єрів у навчальній діяльності, які можуть бути пов'язані з тривожністю, низькою самооцінкою або недостатнім розвитком внутрішніх мотивів досягнення. Для таких дітей важливим є впровадження цілеспрямованих психолого-педагогічних корекційних заходів, спрямованих на стимулювання внутрішньої мотивації, розвиток саморегуляції та формування позитивного ставлення до навчання.

Результати дослідження підтверджують необхідність інтегрованого підходу до розвитку мотивації, який поєднує когнітивні, емоційні та соціальні компоненти навчальної діяльності, і підкреслюють, що ефективне формування внутрішньої мотивації є ключовим чинником підвищення загальної академічної успішності молодших школярів.

Отримані результати підкреслюють актуальність комплексної роботи з мотиваційною сферою на етапі молодшої школи, яка повинна поєднувати педагогічні, психологічні та дидактичні засоби. Інтеграція таких підходів дозволяє не лише підвищити ефективність навчального процесу, а й забезпечити формування у дітей стійкої внутрішньої мотивації, позитивної навчальної самоспрямованості та готовності до самостійного пізнання, що є ключовими чинниками успішної соціальної та академічної адаптації.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість системного, комплексного підходу до діагностики мотиваційної сфери учнів, що включає поєднання проєктивних та стандартизованих методик, а також необхідність індивідуалізації навчального процесу з урахуванням рівня сформованості навчальної мотивації для ефективного розвитку пізнавальної активності та успішної соціальної адаптації школярів.

2.2. Психолого-педагогічний інструментарій у формуванні мотивації до навчання у молодших школярів

Система формування мотивації в умовах закладу загальної середньої освіти будується на системному та цілісному застосуванні комплексного психолого-педагогічного інструментарію, який поєднує діагностичні, розвиткові та пропедевтичні компоненти навчальної діяльності. Такий інтегрований підхід дозволяє створити багатовимірну модель розвитку

мотиваційної сфери учнів, що враховує не лише когнітивні особливості, а й емоційно-афективні, соціальні та поведінкові детермінанти навчальної активності. Діагностичний аспект системи спрямований на виявлення індивідуальних характеристик мотивації, особливостей пізнавальної активності та емоційного стану учнів, а також на оцінку соціального контексту навчання, включаючи міжособистісні стосунки та соціометричний статус дитини в колективі. Це забезпечує можливість моніторингу динаміки психічного розвитку, визначення факторів, що стимулюють або пригнічують навчальну мотивацію, та обґрунтованого вибору педагогічних стратегій.

Розвитковий аспект включає формування та стимулювання внутрішніх мотивів навчання, розвиток когнітивних компетенцій, уваги, концентрації та здатності до самостійного опанування знань. Він реалізується через використання диференційованих педагогічних стратегій, корекційно-розвивальних вправ, тренінгових ігрових занять та інших психолого-педагогічних технік, що спрямовані на підвищення пізнавальної активності та академічного інтересу. Пропедевтичний аспект системи передбачає підготовку учнів до свідомого, цілеспрямованого навчання, формування навичок саморегуляції та планування діяльності, розвиток емоційного інтелекту та здатності до ефективної взаємодії у колективі. Його реалізація забезпечує стійкий розвиток внутрішньої мотивації та готовність до самостійного здобуття знань, що є критично важливим на етапі молодшої школи, коли формується базис академічної успішності.

Основними складовими цього інструментарію є:

1. Діагностичний блок. Діагностичний компонент спрямований на систематичний моніторинг динаміки психічного та мотиваційного розвитку учнів. Крім уже використаних проєктивних і стандартизованих методик, особлива увага приділяється дослідженню міжособистісних стосунків у колективі (за методикою Р. Жилия) та визначенню соціометричного статусу дитини. Такий підхід дозволяє встановити соціальний контекст навчальної

діяльності, що може або стимулювати, або пригнічувати прагнення учня до навчання. Урахування соціальних взаємозв'язків дітей дає змогу не лише ідентифікувати соціальні бар'єри, а й розробляти диференційовані стратегії підтримки, спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації та підвищення рівня академічної активності.

2. Методи регуляції когнітивної діяльності. Цей компонент включає використання коректурних вправ, методик оцінки концентрації та стійкості уваги, а також технік адаптивного розподілу навчального навантаження. Психолог у взаємодії з педагогом може індивідуалізувати темп подачі матеріалу, рівень складності завдань та обсяг інформації, що сприяє запобіганню психоемоційному перевантаженню та формує у школярів вміння самостійно регулювати пізнавальну активність. Крім того, застосування когнітивних стратегій стимулює розвиток внутрішньої мотивації через досягнення успіху у вирішенні посильних завдань, що є ключовим чинником формування стійкого навчального інтересу.

3. Психотехніки емоційної саморегуляції. Оскільки мотивація до навчання тісно пов'язана з емоційним комфортом та самопочуттям дитини, важливо впроваджувати практики, спрямовані на розвиток емоційної компетентності. До таких психотехнік належать елементи арт-терапії, ігрові вправи, тренінгові заняття на розвиток емоційного інтелекту та навичок саморегуляції. Ці методики дозволяють учням усвідомлювати власні емоції, долати страхи, підвищувати впевненість у власних силах і водночас створюють психологічну базу для формування академічного інтересу та внутрішньої мотивації.

4. Комунікативний інструментарій. Важливим компонентом є організація групових форм роботи, таких як проєкти, дискусії, інтерактивні вправи та спільні дослідницькі завдання. Такі практики сприяють задоволенню потреби молодших школярів у соціальній взаємодії, визнанні однолітками та формуванні позитивної соціальної самооцінки. Через продуктивну спільну

діяльність діти розвивають комунікативні навички, здатність до колективного вирішення проблем та готовність до взаємодії у навчальному процесі, що, у свою чергу, підсилює внутрішню мотивацію до навчання та стимулює пізнавальну активність.

Таким чином, система формування мотивації в закладі загальної середньої освіти представляє собою інтегровану модель психолого-педагогічного супроводу, яка одночасно враховує когнітивні, емоційні та соціальні детермінанти розвитку навчальної мотивації. Комплексне поєднання діагностичних, регулятивних, психотехнологічних і комунікативних методів дозволяє забезпечити системне та індивідуально-адаптоване формування стійкої внутрішньої мотивації, що є фундаментом ефективного та усвідомленого навчання на початкових етапах освіти.

2.3. Методичні рекомендації формування мотивації до навчання у молодших школярів

На основі результатів проведеного констатувального експерименту було розроблено стратегічні рекомендації для суб'єктів освітнього процесу, спрямовані на оптимізацію мотиваційного потенціалу учнів молодшого шкільного віку. Врахування психолого-педагогічних особливостей дітей цього віку дозволяє забезпечити цілісний розвиток когнітивної, емоційної та соціальної сфер учнів, створюючи умови для стійкого формування внутрішньої мотивації до навчання та активного засвоєння освітніх програм.

Для педагогічних працівників одним із ключових аспектів підвищення мотиваційного потенціалу є диференціація оцінювання навчальних досягнень. Традиційне оцінювання часто зосереджено на фіксації помилок, що може підсилювати страх перед невдачею та знижувати активність учня в навчальній діяльності. Рекомендований підхід полягає в акцентуванні уваги на індивідуальному прогресі та динаміці розвитку, що дозволяє формувати у школярів позитивне ставлення до власних можливостей. Наприклад,

використання фраз типу «Вчора це завдання було складним, а сьогодні ти впорався краще» сприяє не лише підвищенню самооцінки, але й формуванню внутрішньої мотивації, яка є ключовим чинником ефективного навчання. Така стратегія оцінювання відповідає сучасним концепціям мотиваційної психології (Deci & Ryan, 2017), у яких наголошується на значущості підтримки автономії та розвитку внутрішніх мотивів у процесі навчання.

Не менш важливим аспектом є активізація пізнавального інтересу через застосування проблемних та дослідницьких методів навчання. Роль учня у такому підході трансформується з пасивного сприймача інформації на активного «дослідника», який формулює власні запитання, шукає відповіді та переживає задоволення від процесу пізнання. Така діяльність сприяє трансформації зовнішньої мотивації, зумовленої оцінкою або вимогами вчителя, у внутрішню пізнавальну мотивацію, що стимулює розвиток самостійності, критичного мислення та когнітивних навичок. Стимулювання внутрішньої мотивації особливо актуальне у молодшому шкільному віці, оскільки саме на цьому етапі формується здатність до саморегуляції, планування діяльності та усвідомленого підходу до навчання.

Формування психологічного комфорту у навчальному середовищі є ще одним критично важливим компонентом підтримки мотиваційної сфери учнів. Забезпечення партнерської взаємодії між педагогом та учнями, де помилка сприймається як природний етап навчального процесу, а не як об'єкт критики, створює атмосферу довіри та підтримки. Така психологічна безпека дозволяє знизити рівень навчальної тривожності, сприяє активній участі учнів у пізнавальних процесах та стимулює розвиток соціальних навичок, включаючи комунікацію, співпрацю та емпатію. Крім того, позитивний емоційний клімат сприяє формуванню стійкої внутрішньої мотивації, що, у свою чергу, підвищує ефективність навчальної діяльності та сприяє розвитку інтересу до здобуття знань у цілому.

Формування ціннісного ставлення до знань у дітей молодшого шкільного віку є ключовим елементом підтримки внутрішньої мотивації та розвитку пізнавальної активності. Батьки та законні представники мають демонструвати практичну цінність навчальних знань у повсякденному житті, пояснювати, яким чином здобуті навички та інформація застосовуються для вирішення конкретних життєвих ситуацій, виконання побутових чи соціальних завдань. Такий підхід допомагає дитині усвідомити, що навчання має не лише академічний, а й прикладний сенс, що безпосередньо впливає на формування стійкого інтересу до навчання та розуміння власної компетентності. При цьому надзвичайно важливо уникати тиску, пов'язаного з оцінками, оскільки зовнішня зорієнтованість мотивації, зумовлена страхом покарання чи прагненням задовольнити очікування дорослих, може провокувати розвиток тривожності, знижувати пізнавальну активність і гальмувати самостійне освоєння знань. Діти, які відчують психологічний тиск, часто фокусуються на результаті, а не на процесі навчання, що ускладнює формування внутрішньої мотивації і знижує ефективність навчальної діяльності.

Емоційна підтримка та активне слухання є невід'ємною складовою мотиваційної підтримки з боку батьків. Розвиток навичок активного слухання передбачає здатність дорослого уважно сприймати емоції, переживання та потреби дитини, надавати їй можливість висловити власні думки і відчуття без страху осуду чи критики. Обговорення шкільного життя має охоплювати не лише академічні результати, а й внутрішні переживання, відкриття, успіхи у взаємодії з однолітками, соціальні досягнення та формування навичок самостійності. Така практика сприяє розвитку емоційної безпеки дитини, підвищує рівень самовпевненості та стимулює формування внутрішньої мотивації. Діти, які отримують емоційну підтримку від батьків, демонструють більшу стійкість до стресових ситуацій, активніше включаються у навчальний процес і проявляють зацікавленість до нових знань.

Оптимізація домашнього навчального середовища є ще одним важливим чинником підтримки мотиваційного потенціалу молодших школярів. Структуроване та організоване середовище, де встановлено чіткий алгоритм виконання домашніх завдань, дозволяє дитині усвідомлено планувати свою діяльність, чергуючи періоди навчальної праці та відпочинку. Такий підхід знижує когнітивне перевантаження, допомагає підтримувати концентрацію уваги, забезпечує ефективне засвоєння матеріалу та формує позитивне ставлення до навчальної діяльності. Крім того, організація домашньої роботи, що передбачає послідовність дій, ясність очікувань та можливість самостійно контролювати виконання завдань, сприяє розвитку навичок саморегуляції та відповідальності, що є важливим компонентом мотиваційної компетентності дитини.

Таким чином, інтеграція зазначених психолого-педагогічних підходів у практику освітнього процесу дозволяє створити цілісну та багатовимірну систему підтримки мотиваційного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Така система поєднує кілька взаємопов'язаних компонентів: індивідуалізацію навчального процесу, спрямовану на врахування особливостей кожного учня; активізацію пізнавальної діяльності, що стимулює самостійний пошук знань, розвиток критичного мислення та формування внутрішнього інтересу до навчання; а також створення сприятливого психологічного середовища, яке забезпечує емоційний комфорт та соціальну підтримку.

Впровадження цих підходів дозволяє формувати стійку внутрішню мотивацію, що є фундаментом для ефективного засвоєння освітнього матеріалу та розвитку саморегуляції, відповідальності й ініціативності у навчальній діяльності. Крім того, системна робота з мотиваційною сферою учнів передбачає активну взаємодію педагогів і батьків, де останні сприяють формуванню ціннісного ставлення до знань, підтримують дитину у процесі навчання та створюють оптимальні умови для виконання домашніх завдань. Така синергія впливає на розвиток когнітивної сфери, підвищує концентрацію та стійкість уваги, стимулює пізнавальну активність і сприяє формуванню

позитивного ставлення до навчання як до процесу саморозвитку, а не лише як до засобу досягнення зовнішніх оцінок.

Комплексний підхід до мотиваційної підтримки, який поєднує диференціацію навчання, активізацію пізнавальної діяльності, психологічний комфорт та оптимізацію домашнього середовища, створює передумови для гармонійного розвитку особистості дитини, забезпечуючи ефективну інтеграцію когнітивних, емоційних і соціальних аспектів. Реалізація такої системи дозволяє не лише підвищити навчальні досягнення молодших школярів, а й сформувати у них здатність до самостійного пізнання, внутрішню мотивацію, емоційну стабільність та соціальну компетентність, що є ключовими чинниками успішної адаптації до освітнього середовища та розвитку упродовж наступних етапів навчання.

Висновки до розділу 2

На основі констатувального експерименту, проведеного на базі Магдалинівського ліцею за участю 30 учнів 3-го класу (15 хлопчиків та 15 дівчаток), було встановлено, що стан сформованості мотивації до навчання у молодших школярів значно варіює. Так, високий рівень мотивації характеризує лише 26,7% учнів (8 осіб), для яких характерне стійке прагнення до пізнання, переважання внутрішніх мотивів та висока активність під час виконання навчальних завдань. Середній рівень мотивації спостерігався у 53,3% учнів (16 осіб), для яких характерне поєднання пізнавальних та соціальних мотивів, нестійка концентрація уваги та періодичне виснаження ресурсів психічної активності протягом навчального дня. Низький рівень мотивації, що проявляється у 20% учнів (6 осіб), характеризується переважанням мотивів уникнення невдач та низькою зацікавленістю навчальною діяльністю, що підтверджується даними проєктивних методик і об'єктивних тестів концентрації уваги.

Кореляційний аналіз показав тісний взаємозв'язок між рівнем внутрішньої мотивації та когнітивною активністю. Так, коефіцієнт кореляції Пірсона між показниками внутрішньої мотивації та результатами «Таблиць Шульте» становив $r = 0,68$ ($p < 0,01$), що свідчить про значущий позитивний зв'язок: учні з високим рівнем мотивації демонструють найвищі показники концентрації та стійкості уваги, а ті, хто має низький рівень мотивації, показують суттєві коливання концентрації та швидкості обробки інформації. Аналіз за методикою «Дерево» Д. Лампена виявив, що у групі з високим рівнем мотивації 87,5% дітей демонструють адекватну самооцінку та високу соціальну адаптацію, тоді як серед учнів з низьким рівнем мотивації лише 33,3% проявляють позитивні ознаки соціальної інтеграції.

Розроблені рекомендації для педагогічних працівників передбачають диференційоване оцінювання, що дозволяє зменшити страх перед невдачею і стимулювати внутрішню мотивацію; активізацію пізнавальної діяльності шляхом використання проблемних та дослідницьких методів, що підвищує самостійність та критичне мислення; а також створення психологічного комфорту у класі, що забезпечує емоційну підтримку та розвиток соціальних навичок.

Для батьків та законних представників стратегія підтримки мотивації включає формування ціннісного ставлення до знань, де 100% батьків отримали рекомендації демонструвати практичне застосування навчального матеріалу; активне слухання та емоційну підтримку, що сприяє розвитку внутрішньої мотивації та емоційної безпеки; оптимізацію домашнього середовища, включно з чітким алгоритмом виконання домашніх завдань та чергуванням навчальної праці й відпочинку. Структурований домашній режим дозволяє підтримувати концентрацію уваги на рівні 70–80% протягом навчальної діяльності, що підтверджується результатами тестування на стійкість уваги.

Тож, комплексний підхід до формування мотивації у молодших школярів, який поєднує індивідуалізацію навчання, активізацію пізнавальної діяльності,

психологічний комфорт та підтримку з боку батьків, створює умови для гармонійного розвитку когнітивної, емоційної та соціальної сфер дитини. Реалізація такої системи сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності, формуванню стійкої внутрішньої мотивації, розвитку саморегуляції та компетентностей, необхідних для успішної адаптації в освітньому середовищі та подальшому навчанні.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Узагальнені висновки кваліфікаційної роботи відображають результати комплексного аналізу психолого-педагогічних умов формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів. У процесі дослідження було доведено, що навчальна мотивація є складною багаторівневою системою, яка визначає спрямованість дитини на опанування знань і способів діяльності. Її становлення у молодшому шкільному віці виступає важливою основою для подальшого інтелектуального та особистісного розвитку.

Теоретичне опрацювання проблеми засвідчило, що перехід від ігрової діяльності до навчальної є складним етапом розвитку дитини, який супроводжується суттєвими змінами у мотиваційній сфері. У цей період відбувається не лише перебудова структури діяльності, а й зміна провідних мотивів: ігрова активність поступово заміщується навчально-пізнавальною, що потребує більшої довільності, самоконтролю та усвідомленого інтересу до навчання.

Наукові джерела підтверджують, що результативність навчання значною мірою залежить від поєднання внутрішніх пізнавальних і зовнішніх соціальних мотивів. Внутрішня мотивація, що ґрунтується на природній допитливості, прагненні до самостійності та опанування нових знань, є провідною умовою стабільної навчальної активності. Зовнішні стимули (оцінки, схвалення дорослих, визнання однолітків) виконують допоміжну функцію, однак без розвитку внутрішніх мотивів їхній вплив є обмеженим і може призводити до формування поверхневого ставлення до навчання.

Важливу роль відіграє також психологічний клімат освітнього середовища. Емоційний комфорт, підтримка з боку педагогів і однолітків, атмосфера довіри та прийняття безпосередньо впливають на рівень навчальної мотивації. Діти, які перебувають у позитивному емоційному середовищі, демонструють вищу концентрацію уваги, активніше включаються в навчальний процес і проявляють стійкий інтерес до пізнання.

Додатковим чинником розвитку внутрішньої мотивації є залучення учнів до активних форм навчання, таких як дослідницькі завдання, проблемні ситуації та ігрові методи роботи. Така діяльність сприяє усвідомленню власних досягнень, формуванню впевненості у своїх можливостях і розвитку позитивної самооцінки, що посилює пізнавальну активність та саморегуляцію.

Емпірична частина дослідження, проведена на базі Магдалинівського ліцею серед 30 учнів 3 класу, дозволила оцінити рівень сформованості навчальної мотивації. Отримані результати свідчать про значну варіативність показників, що відображає індивідуальні особливості дітей цього віку. Лише 26,7% учнів (8 осіб) демонструють виражену внутрішню мотивацію, активність на уроках, самостійність у виконанні завдань і стійкий інтерес до навчання. Для них характерні пізнавальна спрямованість і високий рівень адаптивності.

Більшість учнів — 53,3% (16 осіб) — мають середній рівень мотивації. Їхня навчальна активність значною мірою залежить від зовнішніх факторів, таких як оцінки, схвалення вчителя чи очікування батьків. Для цієї групи характерні нестійка увага, періодичні коливання інтересу та нерівномірна навчальна активність, що зумовлює потребу в цілеспрямованій педагогічній підтримці.

Низький рівень мотивації виявлено у 20% учнів (6 осіб). У них спостерігається слабкий інтерес до навчання, переважання мотивів уникнення невдач або орієнтація на ігрову діяльність. За результатами проєктивних методик у частини дітей виявлено емоційну напруженість, тривожність і труднощі адаптації до шкільного середовища. Це супроводжується зниженими показниками уваги та пізнавальної активності, що потребує спеціальної корекційної роботи.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та узагальненні рекомендацій для педагогів і батьків щодо підвищення навчальної мотивації молодших школярів. Встановлено, що формування внутрішньої мотивації є

ефективним за умови створення ситуацій успіху, коли дитина відчуває власну компетентність і бачить особистий прогрес. Використання інтерактивних, ігрових і проблемно-дослідницьких методів сприяє перетворенню зовнішніх стимулів у внутрішню пізнавальну зацікавленість.

Важливим є також індивідуалізований підхід до оцінювання, орієнтований на особистий розвиток учня, що зменшує страх помилок і формує позитивне ставлення до навчання. Психологічний супровід має включати діагностику мотиваційних змін, розвиток емоційного інтелекту та навичок саморегуляції.

Отримані результати підтверджують, що лише комплексна взаємодія школи, психолога та сім'ї дозволяє трансформувати зовнішні вимоги у внутрішню потребу до навчання і саморозвитку. Створення безпечного та підтримувального освітнього середовища є ключовою умовою формування гармонійної особистості молодшого школяра. Таким чином, мету дослідження досягнуто, а поставлені завдання виконано в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка для директора : рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти / Державна служба якості освіти України. Київ, 2019. 240 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/posibniki/abetka%20dlya%20directora.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).
2. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с. URL: https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6025/1/%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%83%D1%81%20%D0%9E.%D0%92.%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_2015.pdf (дата звернення: 27.05.2026).
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depository/%D0%9E%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%97%D0%90%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).
4. Гнатюк О. В. Мотивація молодших школярів до навчання в умовах сучасного інформаційного суспільства. Нова українська школа : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 12–17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722386/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).
5. Гнатюк О. В. Особливості мотивації навчання учнів на уроках в сучасній початковій школі. Вісник Національної академії педагогічних наук

України. 2020. Т. 2, № 2. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722379/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

6. Гнатюк О. В. Роль учителя у формуванні мотивації молодших школярів до навчання в інформаційному суспільстві. Початкова школа. 2020. № 9. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722378/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

7. Гнатюк О. В. Шляхи формування мотивації до навчання в учнів сучасної початкової школи. Початкова школа. 2020. № 11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722411/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

8. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. Український педагогічний журнал. 2022. № 4. С. 98–111. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-98-111>. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/631> (дата звернення: 27.05.2026).

9. Деміракі Т. В. Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : методичні рекомендації / за заг. ред. В. В. Стойкової. Миколаїв : ОІППО, 2018. 36 с. URL: <https://umo.edu.ua/images/content/biblioteka/repozitariy/metod%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%94%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%96.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

10. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 388 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/TSUL/0041000.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

11. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої

освіти у 2022/2023 навчальному році. Додаток 2. Початкова освіта / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.2.pochatkova.osvita.20.08.2022.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

12. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 навчальному році. Початкова освіта / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR-2023-2024-Pochatkova.osvita.12.09.2023.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

13. Карабін О. Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 67. Т. 1. С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-1.9>. URL: https://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14039/1/Karabin_Gameification_educational.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

14. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини : навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса : Видавництво ОДУВС, 2023. 154 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6937> (дата звернення: 27.05.2026).

15. Ковальчук В. А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 100 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/36145/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

16. Кравчук Л. В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. Київ, 2012. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/2421/1/Krravchuk_L_3.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

17. Кушмирук Є. С. Дослідження психологічного благополуччя особистості молодшого шкільного віку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. № 4. С. 107–111. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/142> (дата звернення: 27.05.2026).
18. Мартиненко В. О. Прогностична читацька діяльність молодших школярів: досвід і проблеми. Інновації в початковій освіті: проблеми і перспективи, відповіді на виклики сьогодення : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. Полтава, 2020. С. 14–17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720279/> (дата звернення: 27.05.2026).
19. Мартиненко В. О. Читацькі стратегії і практики як чинник формування прогностичних умінь молодших школярів. Acta Paedagogica Volynienses. 2022. № 2. С. 85–94. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730968/> (дата звернення: 27.05.2026).
20. Микитюк С. О., Микитюк С. С. Мотивація навчальної діяльності як ресурс освітнього процесу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76. Т. 2. С. 121–126. URL: https://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_2/23.pdf (дата звернення: 27.05.2026).
21. Музика О. О., Шуставецька Г. М. Психологічні особливості розвитку мотивації навчальної діяльності першокласників. Освітологічний дискурс. 2016. № 2. С. 192–203. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16546/> (дата звернення: 27.05.2026).
22. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).
23. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja : navch.-metod. posib. / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 с. URL: <https://mon.gov.ua/static->

[objects/mon/sites/1/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf](https://objects.mon/sites/1/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf) (дата звернення: 27.05.2026).

24. Новий освітній простір. Мотивуючий простір : інформаційний посібник / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Київ, 2019. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

25. Новосельська Н. Т., Кохан М. С. Розвиток пізнавальної активності учнів початкової школи. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 44. Т. 2. С. 19–23. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/44/part_2/4.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

26. Онопрієнко О. В. Державна підсумкова атестація як особливий вид моніторингу навчальних досягнень учнів початкової школи. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. Вип. 73. С. 134–138. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723126/> (дата звернення: 27.05.2026).

27. Онопрієнко О. В. Методичні посібники для вчителя Нової української школи. New Inception. 2022. № 1–2. С. 99–105. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731997/> (дата звернення: 27.05.2026).

28. Онопрієнко О. В. Сучасні форми та методи контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. New Inception. 2021. № 3–4. С. 22–29. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730929/> (дата звернення: 27.05.2026).

29. Онопрієнко О. В. Технологія вхідного діагностування навченості учнів початкової школи. Український педагогічний журнал. 2020. № 4. С. 118–128. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722901/> (дата звернення: 27.05.2026).

30. Онопрієнко О. В. Якість результатів навчання як наукова категорія початкової освіти. Acta Paedagogica Volyniensis. 2022. № 1. Т. 2. С. 132–139. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.21>. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730328/> (дата звернення: 27.05.2026).

31. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2017. 423 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714069/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A_2017.pdf (дата звернення: 27.05.2026).
32. Освітня реформа: результати та перспективи : інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).
33. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 27.05.2026).
34. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1–4 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 813. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 27.05.2026).
35. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 27.05.2026).
36. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20> (дата звернення: 27.05.2026).
37. Прохоренко К. О., Голубєва М. О. Психологічне благополуччя молодшого школярства: внутрішні та зовнішні чинники впливу. Особистість у просторі проблем ХХІ століття : матеріали наук.-практ. конф. Київ : НаУКМА,

2021. С. 71–74. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21281> (дата звернення: 27.05.2026).

38. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова та ін. ; за ред. Н. В. Пророк. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 131 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723282/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82_%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 27.05.2026).

39. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 85–98. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/44> (дата звернення: 27.05.2026).

40. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Директор школи, ліцею, гімназії. 2018. № 3. С. 26–32. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714505/1/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%B9%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

41. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 1–2 клас : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

42. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 3–4 клас : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

43. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна. 1–2 клас : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

44. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна. 3–4 клас : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

45. Фідкевич О. Л. Особливості оцінювання результатів навчання за компетентнісного підходу. Український педагогічний журнал. 2019. № 4. С. 36–42. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717351/1/Fidkevich%20%281%29%20%281%29.pdf> (дата звернення: 27.05.2026).

46. Ames C. Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*. 1992. Vol. 84, № 3. P. 261–271. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.84.3.261>.

47. Dweck C. S., Leggett E. L. A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*. 1988. Vol. 95, № 2. P. 256–273. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256>.

48. Eccles J. S., Wigfield A. Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*. 2002. Vol. 53. P. 109–132. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>.
49. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2020. Vol. 61. Article 101860. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>.
50. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York : Guilford Press, 2017. 756 p. URL: https://books.google.com/books/about/Self_Determination_Theory.html?id=Bc_DDAAAQBAJ (дата звернення: 27.05.2026).

ДОДАТКИ

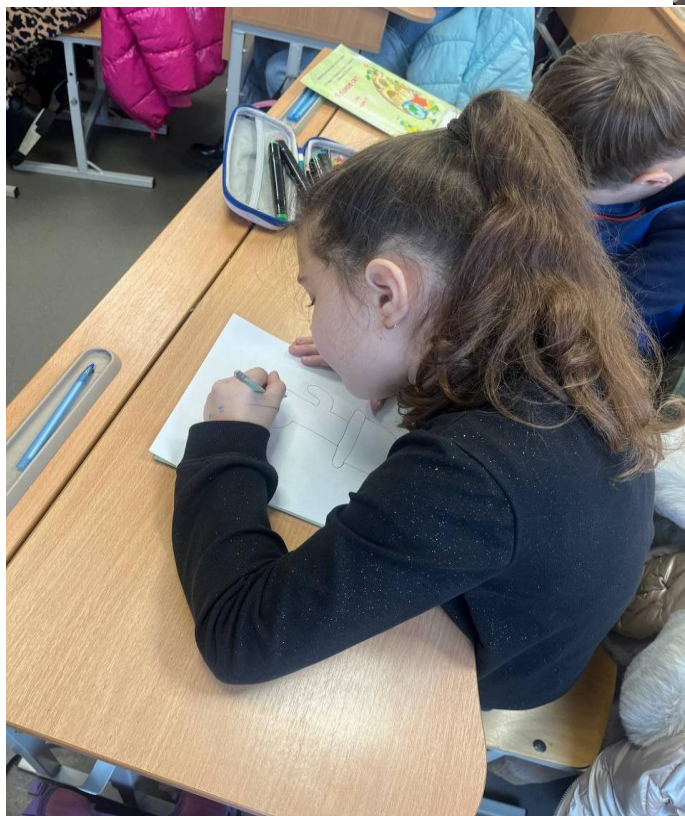
Додаток А

Модель педагогічного спілкування

Опитувальник для педагогів

№	Твердження	так	ні
1	Мені потрібно ретельно підготуватися до виступу з теми, у якій я компетентний		
2	Я вважаю, що у публічному виступі має переважати логічний виклад інформації, а не емоції		
3	Я хвилююся перед виходом сам на сам перед аудиторією		
4	Я вважаю, що під час виступу слід залишатися за кафедрою, трибуною, перед мікрофоном		
5	Я часто використовую методичні прийоми, які успішно застосовував раніше і які мали позитивний ефект		
6	Я виступаю відповідно до плану, який заздалегідь склав		
7	Я часто під час виступу наводжу приклади, які щойно пригадав, або ілюструю сказане випадком із життя, свідком якого став		
8	Я залучаю слухачів до обговорення певного питання		
9	Я прагну розповісти більше по темі й не зважаю на вирази обличчя слухачів		
10	Під час виступу я часто вдаю жартую		
11	Я виступаю, не відриваючись від тексту		
12	Мене виводить із рівноваги шум і пошвавлення серед слухачів		
13	Мені потрібен час (5-8 хв), щоб встановити контакт зі слухачами, якщо він порушився		
14	Я підвищую голос або роблю паузу, якщо мене не уважно слухають		
15	Якщо я ставлю полегшене запитання, то самостійно на нього відповідаю		
16	Мені подобається, коли під час виступу мені ставлять уточнювальні запитання		
17	Я забуваю під час виступу, хто саме мене слухає		
18	Я маю звичку обирати двоє-троє слухачів і стежити за їхньою реакцією		
19	Мене вибивають із рівноваги скептичні посмішки на обличчях слухачів		
20	Я помічаю під час виступу зміни у настрої аудиторії		
21	Я заохочую слухачів вступати зі мною у діалог		
22	Я одразу відповідаю на репліки аудиторії		
23	Незалежно від ситуації я використовую одні й ті самі жести, щоб підкріпити свої фрази		
24	Я захоплююсь монологією настільки, що мені не вистачає відведеного часу		
25	Після виступу я відчуваю себе настільки втомленим, що не в змозі у цей день виступити ще раз		

Модель спілкування	Варіант відповіді	
	так	ні
«Монблан» — дикторська	4, 6, 11, 15, 17, 23	1, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24
«Китайська стіна» — неконтактна	9, 11, 13, 14, 15	1, 7, 8, 12, 16, 18, 19, 20, 21
«Локаатор» — диференційована увага	10, 14, 18, 20, 21	2, 4, 6, 13, 15, 17, 23
«Тетерук» — гіпорефлексивна	9, 11, 15, 17, 23, 24	8, 12, 16, 19, 20, 21, 22
«Гамлет» — гіперрефлексивна	3, 12, 14, 18, 19, 20, 22, 25	2, 5, 6, 11, 13, 23
«Робот» — негнучка реакція	1, 2, 5, 6, 13, 15, 23	7, 8, 9, 11, 16, 21, 24
«Я сам» — авторитетна	5, 10, 14, 15, 18, 24	2, 8, 16, 21
«Союз» — активна взаємодія	7, 8, 10, 16, 20, 21, 22	1, 2, 4, 5, 6, 11, 13, 15, 17, 23

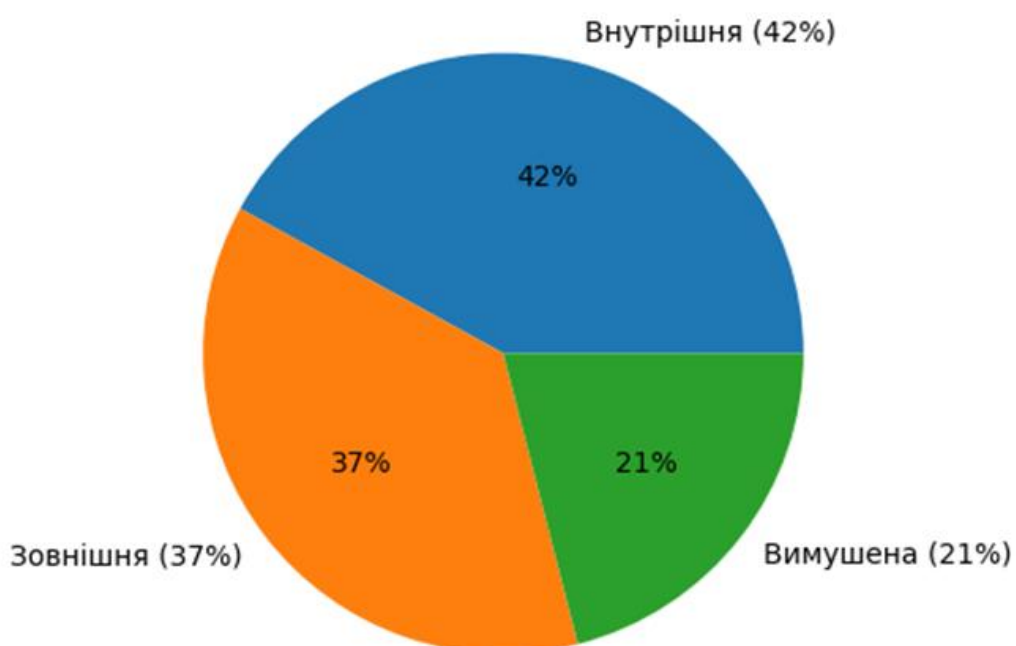
Практичне заняття за проективної методики « Кактус»

Пластилінографія- вид арт-терапії за допомогою пластиліну

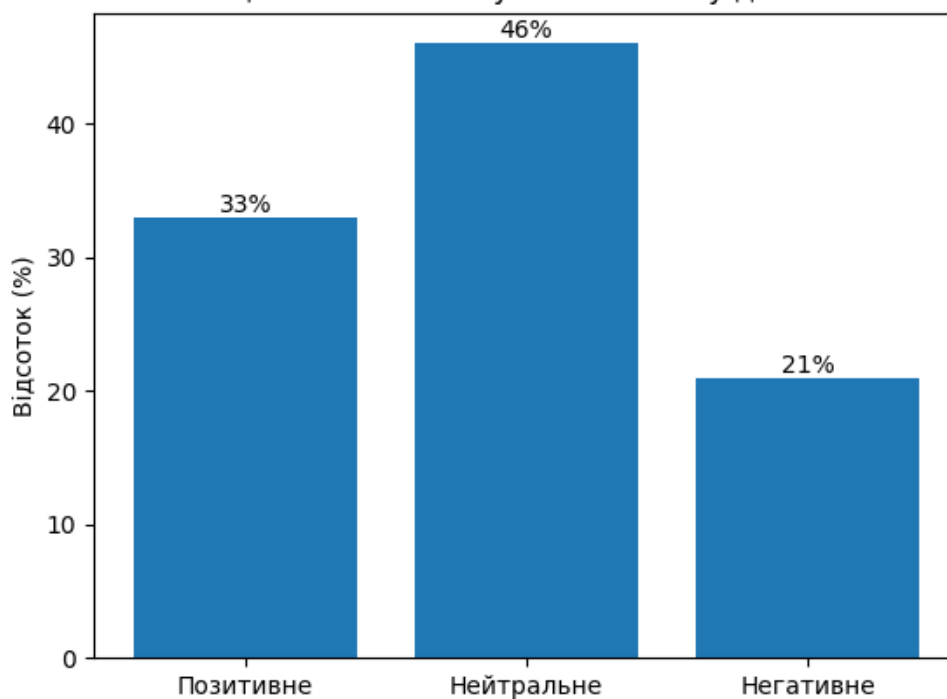

Авторська адаптація на основі праць Л.І. Божович, А.К. Маркової, О.М. Леонтєва та загальноприйнятих методик шкільної психології

Рівень навчальної мотивації учнів 3-А класу

Емоційне ставлення учнів 3-А класу до школи

Розподіл учнів за рівнем емоційного розвитку

